

Μνήμων

Τόμ. 9 (1984)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

MNIMON

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΑΛΕΞ. ΚΙΤΡΟΕΦ: 'Η έλληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος' • H. FLEISCHER—AP. ΣΤΕΡΓΕΑΛΗΣ (έπιμ.): 'Ημερολόγιο Φαιδωνά Μαηδόνη (24.6-10.9. 1944)' • LARS BÆRENTZEN: 'Η λαϊκή ύποστήριξη του ΕΑΜ στό τέλος της Κατοχής' • Γ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ: Πολιτικές προοπτικές και δυνατότητες μετά την άπελευθέρωση' • K. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: 'Εταιρεία Έλληνικής Ατμοπλοΐας (1857-1869). 'Υποθέσεις δρενανς και προβληματική' • Γ. ΜΠΑΦΟΥΝΗΣ: Γάμοι στην Έρμούπολη (1845-1853). Δημογραφικά φαινόμενα μαζί μοντέρνας πόλης του έλληνικού 19ου αιώνα' • M. XR. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ: 'Ο Θάνατος του Δημοσθένους τον Ν. Σ. Πίκκολον και ο Γρηγόριος Παλαιολόγος' • A. ΠΟΛΙΤΗΣ: 'Ο πεζός λόγος. Δύο μαρτυρίες για το 1945 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1978

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΕΦ

doi: [10.12681/mnimon.207](https://doi.org/10.12681/mnimon.207)

ΑΘΗΝΑ 1984

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΙΤΡΟΕΦ Α. (1984). Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ». *Μνήμων*, 9, 1-32.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.207>

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΕΦ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ»¹

Είναι γνωστό πώς στή διάρκεια τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, ή ἐλληνικὴ κυβέρνηση καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους Γεώργιος Β' (1890 - 1947) καθὼς καὶ τμῆματα τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων ἐγκαταστάθηκαν στήν Αἴγυπτο. Είναι ἐπίσης γνωστό πώς ἡ ἐμφάνιση τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου (ΕΑΜ) στήν Ἐλλάδα εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τή δημιουργία φιλοεαμικοῦ ρεύματος στήν Αἴγυπτο ποὺ κατέληξε στὰ κινήματα μέσα στὶς ἔνοπλες δυνάμεις τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1944. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔχουν ἀπασχολήσει μεγάλο ἀριθμὸ ἀπὸ πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς μελετητὲς καὶ τώρα τελευταῖα γίνονται ἀντικείμενο μιᾶς, πιὸ συστηματικῆς, ἴστορικῆς ἔρευνας.² Οἱ μέχρι τώρα μελέτες ἔχουν ἀσχοληθεῖ — ὅπως εἰναι φυσικὸ — μὲ τὴν κυβέρνηση καὶ τὶς ἔνοπλες δυνάμεις καὶ συνεπῶς δὲν ἔχει φωτιστεῖ ἀκόμη ἵκανοποιητικὰ ἡ στάση τῆς πολυάριθμῆς ἐλληνικῆς παροικίας στήν Αἴγυπτο. Ἐδῶ δὲ φιλοδιξοῦμε παρὰ νὰ κάνουμε μιὰ μικρὴ συμβολὴ στήν ἀξιολόγηση τοῦ ρόλου τῆς παροικίας τὴν περίοδο ἐκείνη, ἔξετάζοντας μιὰ παροικιακὴ δργάνωση ποὺ σχηματίστηκε τὸ 1943 μὲ σκοπὸ τὴ διάδοση τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ στὸν παροικιακὸ χῶρο· πρόκειται γιὰ τὸν «Ἐθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Σύνδεσμο» (ΕΑΣ).³

1. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ στηρίζεται στὴ διατριβὴ μου γιὰ Μ. A. Ἰστορίας, μὲ τίτλο : *Anglo - Greek Relations and the Greek Situation in Egypt 1941 - 1944* ποὺ ὑποστρίχθηκε στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Keele στὴν Ἀγγλίᾳ τὸ 1979. Εὐχαριστῶ τοὺς A. Παναγιωτόπουλο καὶ K. Παπαδόπουλο γιὰ τὶς παρατηρήσεις τους ποὺ βοήθησαν στὴν καλύτερη ἐπεξεργασία τοῦ ἄρθρου.

2. Βλέπε H. Fleischer, “The ‘Anomalies’ in the Greek Middle East Forces, 1941 - 1944”, στὸ *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμ. V, ἀρ. 3, 1978 καὶ P. Papastratis, *British Foreign Policy Towards Greece During the Second World War*, ἀδημοσίευτο Phd Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου, 1978.

3. Οἱ δύο σπουδαιότερες δημοσιευμένες πηγὲς γιὰ τὸν ΕΑΣ εἰναι : Γ. Ἀθανασιάδης, ‘Η Πρώτη Πράξη τῆς Ἐλληνικῆς Τραγωδίας, Ἐλεύθερη Ἐλλάδα 1971 καὶ Στρ. Τσίρκας, «Η Πνευματικὴ Ἀντίσταση στὴ Μέση Ἀνατολή», στὴν Ἐπιθεώρηση Τέχνης ἀρ. 87 - 88, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1962.

‘Από τὸν καιρὸν τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ἡ στενὴ παρακολούθηση τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ ἑθνικοῦ κέντρου ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες τῆς Αἰγύπτου ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς μορφὲς μὲ τὶς ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ σύνδεση τῆς παροικίας μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ πλειοψηφία τῆς παροικίας, ποὺ ἀριθμοῦσε συνολικὰ τὸ 1937 πάνω ἀπὸ 100.000 κατοίκους,⁴ εἶχε ταχθεῖ στὸ πλευρὸν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, κι ἀργότερα στὸ πλευρὸν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Οἱ ἀστικὸς ἐκσυγχρονισμὸς τοῦ Βενιζέλου ταίριαζε μὲ τὴν ὀργανικὰ φιλελευθερη ὥρικονομικὴ λειτουργία τῆς παροικίας ὅπου κυριαρχοῦσαν οἱ πλούσιοι ἔμποροι, μεταπράτες καὶ βιομήχανοι. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πώς ἡ μοναρχία καὶ τὸ Λαϊκὸ κόμμα δὲν εἶχαν ἐρείσματα στὴν παροικία. Κι ἔτσι, ἔχουμε καὶ στὴν Αἴγυπτο ἀντανάκλαση τοῦ ἑθνικοῦ διχασμοῦ ποὺ ἦταν τὸ καθοριστικὸ στοιχεῖο στὴν ἑλλαδικὴ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ μεσοπολέμου. Τὴν ἴδια ἐποχήν, ἡ ἐμφάνιση ἐνὸς μαζικοῦ ἑθνικοῦ κινήματος στὴν Αἴγυπτο στρέφει τὴν προσοχὴ τῶν παροίκων στὴ διασφάλιση τῆς περιουσίας τῶν κοινοτικῶν τους ὀργανώσεων, σχολείων, ἐκκλησιῶν καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων, καὶ ἀπευθύνονται στὸ ἑλληνικὸ κράτος ζητώντας νομικὴ κάλυψη.⁵ Οἱ Κοινότητες δὲν θὰ ἀργήσουν νὰ ἀπευθυνθοῦν καὶ πάλι στὸ ἑλληνικὸ κράτος γιατὶ ἀντιμετωπίζουν οἰκονομικὰ προβλήματα μὲ τὴν ὑπερφόρτωση τῶν σχολείων καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων μὲ ἀπόρους παροίκους.⁶ Έτσι, παράλληλα μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς παροικίας μὲ τὰ ἑλληνικὰ πολιτικὰ κόμματα παρατηρεῖται μιὰ αὐξανόμενη ἐπαφὴ τῶν κοινοτικῶν ὀργανώσεων μὲ τὸ ἑλληνικὸ κράτος.

Στὴ δεκαετία τοῦ 1930 οἱ διεθνεῖς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Εὐρώπη, ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Γεωργίου Β' στὴν Ἑλλάδα τὸ 1935 καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς δικτατορίας τῆς 4ης Αὐγούστου ἐπιφέρουν μίαν δξενση στὶς πολιτικὲς ἀντιθέσεις στὴν παροικία. Μιὰ ἀπὸ τὶς συνέπειες ἦταν ἡ ἀνάπτυξη ἐνὸς εἰρηνιστικοῦ καὶ κατόπιν ἀντιφασιστικοῦ κινήματος ποὺ ὄπως θὰ δοῦμε ἀπετέλεσε τὸν πρόδρομο τοῦ ΕΑΣ. Ἀλλά, παράλληλα, καὶ οἱ αἰγυπτιακὲς πολιτικὲς διαδικασίες ἐπέδρασαν καθοριστικὰ πάνω στὸ σύνολο τῶν ἑλλήνων ποὺ ἦσαν ἐγκατεστημένοι στὴν Αἴγυπτο. Στὴ δεκαετία τοῦ 1930, καρποφόρησαν οἱ προσπάθειες τοῦ ἑθνικοῦ κινήματος γιὰ περισσότε-

4. Βλέπε *Annuaire Statistique de l'Egypte 1937*, Κάτιο 1938. Οἱ ἀριθμὸς δίνεται κατὰ προσέγγιση γιατὶ οἱ προπολεμικὲς ἀπογραφὲς στὴν Αἴγυπτο δὲν εἶναι ἀκριβεῖς καὶ ἐπίσης γιατὶ δίνεται ὁ ἀριθμὸς ἑλλήνων ὑπηκόων καὶ εἶναι δύσκολος ὁ ὑπολογισμὸς τῶν ἑλλήνων μὲ ξένη, κυρίως αἰγυπτιακή, ὑπηκοότητα.

5. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητας Ἀλεξανδρείας. Ἀντίγραφα Ἐπιστολῶν 1919 - 1920, τόμος Β - 20, σσ. 136 - 140.

6. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητας Ἀλεξανδρείας. Ἀντίγραφα Ἐπιστολῶν 1935, τόμος Β - 65, σσ. 224 - 233 καὶ 136 - 141.

ρη έθνική άνεξαρτησία και περιορισμό τῶν προνομίων τῶν ξένων στὴ χώρα. Μὲ τὴν ἀγγλο - αἰγυπτιακὴ συμφωνία τοῦ 1936 ἀποσύρθηκαν τὰ βρεταννικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ ἔδαφος, μ' ἔξαίρεση τὴν περιοχὴ τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ, καὶ ἡ βρεταννικὴ κυβέρνηση παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν εὐθύνη ποὺ εἶχε νὰ προστατεύει τὰ συμφέροντα τῶν ξένων στὴν Αίγυπτο. Τὸ 1937 καταργήθηκαν οἱ διομολογήσεις, τὰ εἰδικὰ προνόμια τῶν ξένων.⁷ Ἡ πορεία τῶν ξένων παροικιῶν ἦταν ἔξαρτημένη πλέον ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, χωρὶς αὐτὸν νὰ σημαίνει πῶς ἡ ἴδια Αίγυπτος δὲν ἔξαρτιόταν ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκό, βρεταννικὸ κυρίως κεφάλαιο. Ἡ κατάσταση αὐτὴ διήρκησε δύο χρόνια μονάχα, γιατὶ ξέσπασε ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος.

Ο πόλεμος ἄλλαξε ριζικὰ τὴν κατάσταση στὴν Αίγυπτο γιατὶ ἡ ἀγγλο - αἰγυπτιακὴ συμφωνία καθόριζε πῶς, σὲ περίπτωση πολέμου, ἡ βρεταννικὴ κυβέρνηση εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαταστήσει σ' ὅλοκληρη τὴν Αίγυπτο τὰ στρατεύματά της. Συνεπῶς, ἡ Αίγυπτος βρέθηκε ξανὰ κάτω ἀπὸ βρεταννικὴ στρατιωτικὴ κατοχὴ, ἐστω καὶ ἀν παρέμενε τυπικὰ οὐδέτερο κράτος, χάνοντας ἔτσι τὴν πολιτικὴ άνεξαρτησία της. Αὐτὸν φάνηκε καθαρὰ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1942 ὅταν ὁ αἰγυπτιος βασιλιάς Φαρούκ ἀρνήθηκε νὰ τοποθετήσει στὴ θέση τοῦ πρωθυπουργοῦ ἕνα πολιτικὸ ποὺ εἶχε τὴν προτίμηση τῶν βρεταννῶν. Ἡ ἀπάντηση τοῦ βρεταννοῦ πρεσβευτῆ ἦταν νὰ περικυκλώσει τὰ ἀνάκτορα τοῦ Καΐρου μὲ τεθωρακισμένα καὶ νὰ ἐπιβάλει τὴ θέληση τῆς κυβέρνησής του, πληροφορώντας τὸν βασιλιά πῶς ἡ ἐναλλακτικὴ λύση θὰ ἥταν νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακὸ θρόνο.⁸ Εἶναι φανερὸ λοιπὸν πῶς ἀπὸ τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου διδήποτε πολιτικὸ θέμα ποὺ ἀφοροῦσε στὴν Ἑλληνικὴ παροικία βρισκόταν πλέον κάτω ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τῶν βρεταννικῶν ἀρχῶν στὴν Αίγυπτο. Ἡ ἐγκατάσταση τῆς ἔξοριστης Ἑλληνικῆς κυβέρνησης στὴ χώρα αὐτὴ δὲν μετέβαλε τὴν ἴδιατερη ἔξαρτηση τῆς παροικίας ἀφοῦ σὲ τελικὴ ἀνάλυση καὶ ἡ ἴδια ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἦταν ἔξαρτημένη ἀπὸ τοὺς βρεταννούς. Ἡ παρουσία δμως τῆς ἔξοριστης κυβέρνησης στὴν Αίγυπτο συνέβαλε ἀσφαλῶς στὸ νὰ ἔρθουν οἱ κάτοικοι τῆς παροικίας σὲ ἅμεση ἐπαφὴ μὲ τὶς ἔξελίξεις τῶν Ἑλληνικῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἴδρυ-

7. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Αἰγύπτου τὸν 19ο καὶ 20ο αἰώνα εἶναι πλουσιώτατη. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικά: J. Berque, *L'Egypte Imperialisme et Révolution*, Παρίσι 1974· M. Colombe, *L'Evolution de l'Egypte*, Παρίσι 1951· A. E. Crouchley, *The Economic Development of Modern Egypt*, Λονδίνο 1938· C. Issawi, *Egypt at Mid Century*, Λονδίνο 1950· P. Mansfield, *The British in Egypt*, Λονδίνο 1971· E. R. J. Owen, *Cotton in the Egyptian Economy*, Ὁξφόρδη 1969· P. J. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, Λονδίνο 1969.

8. Lord Killearn, *The Killearn Diaries*, Λονδίνο 1975, σσ. 203 - 219.

ση τοῦ ΕΑΜ στὴν Ἑλλάδα ἔγινε πολὺ σύντομα γνωστή στὴν Αἴγυπτο καὶ βρῆκε ἀπήχηση σὲ τμῆματα τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων ποὺ βρίσκονταν στὴ Μέση Ἀνατολὴ καθὼς καὶ σὲ ἕνα τμῆμα τῆς παροικίας. Στὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς παροικίας θὰ συγκεντρώσουμε τὴν προσοχή μας, ἐξετάζοντας τὶς λειτουργίες του μέσα στὸ γενικὸ ἴστορικὸ πλαισίο τοῦ αἰγυπτιακοῦ χώρου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη : τὴ σχέση τῆς παροικίας μὲ τὴν ἐλληνικὴ πολιτικὴ καὶ συγχρόνως τὴν ἐξάρτησή της — σὰν ξένη μειονότητα — ἀπὸ τῇ βρεταννικὴ κυριαρχία στὴν Αἴγυπτο καὶ ἐπιπλέον τῇ γενικότερῃ ἐξάρτηση τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὰ εὐρύτερα βρεταννικὰ συμφέροντα στὸ χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῶν Βαλκανίων.

‘Η εἰδηση τῆς ἵταλικῆς ἐπίθεσης τὸν ’Οκτώβριο τοῦ 1940 ἔγινε δεκτὴ μὲ μεγάλη συγκίνηση ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ποὺ ἦταν ἐγκατεστημένοι στὴν Αἴγυπτο. Ἀκολούθησαν διάφορες κινήσεις γιὰ ὑλικὴ καὶ ἡθικὴ συμπαράσταση στὸν ἄγωνα τῆς Ἑλλάδας. Στὰ πλαίσια αὐτὰ σχηματίστηκε ἡ «Ἐθνικὴ Ἐπιτροπὴ Ἑλλήνων Ἀλεξανδρείας» ποὺ συγκέντρωσε σὲ διάστημα ἔξη μηνῶν 150.000 αἰγυπτιακὲς λίρες.⁹ Παράλληλα, στάλθηκαν στὴν Ἑλλάδα 4 πολεμικὰ ἀεροπλάνα, δωρεὰ εὐπόρων παροίκων¹⁰ καὶ ἄρχισε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1941 μιὰ περιορισμένη ἐπιστράτευση καὶ ἔκκληση γιὰ ἐθελοντὲς μὲ σκοπὸ τὸν σχηματισμὸ ἐνὸς στρατιωτικοῦ τάγματος. Σὲ λίγες ἑβδομάδες τὸ τάγμα ἀριθμοῦσε 900 ὀπλίτες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μισοὶ ἦταν ἐθελοντές.¹¹ Οἱ ἐκδηλώσεις συμπαράστασης τῶν παροίκων συνεχίστηκαν καὶ μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἑλλάδας. Μὲ πρωτοβουλίᾳ τῶν εὐπόρων παροίκων, ποὺ εἶχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καλὴ διάθεση, τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο καὶ τὸ χρῆμα, δημιουργήθηκε ἔνα πλῆθος κοινωφελῶν ἐπιτροπῶν, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων στὴ Μέση ሌνατολή. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται : «Τὸ Δέμα τοῦ Στρατιώτου», τὸ «Σπίτι τοῦ Ναύτου», ἡ «Φανέλλα τοῦ Στρατιώτου», ἡ «Στέγη τοῦ Στρατιώτου». Οἱ ἐπιτροπὲς αὐτὲς παρεῖχαν σημαντικὴ ὑλικὴ βιόήθεια καὶ ἡθικὴ ὑποστήριξη στοὺς Ἑλληνες ὀπλίτες καὶ ναῦτες ποὺ εἶχαν διαφύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ συγκροτοῦσαν νέα σώματα στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ στὴ Μέση ሌνατολὴ μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῶν Βρεταννῶν. Ἐπιπλέον, οἱ παροικιακὲς κοινότητες, ἰδίως τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Καΐρου, διέθεσαν νοσοκομεῖα, ἴδρυματα καὶ κτίρια στὴ διάθεση τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων.¹² Παράλληλα, ἡ μόνιμη ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλλη-

9. Ἡ αἰγυπτιακὴ λίρα ἰσοδυναμοῦσε τότε μὲ τὴ στερλίνα.

10. ‘Ο Αἰγυπτιώτης Ἑλληνισμός στὰς Ἐπάλξεις, Ἀλεξανδρεία 1946, σσ. 15 - 17.

11. Σ. Τζαννετῆς, Ταξιαρχία Ἑλληνισμού, Αθήνα 1977, σσ. 15 - 16.

12. ‘Ο Αἰγυπτιώτης Ἑλληνισμός..., δ.π., σσ. 79 - 81, 89 - 109, 134 - 145. Ἐφημερίδα Κήρυξ Καΐρου 29-5-41, 2-6-41, 6-6-41.

νικού 'Ερυθρού Σταυρού στήν Αίγυπτο έκανε προσπάθειες για νὰ στείλει βοήθεια στήν κατεχόμενη Ελλάδα. "Ολες τὶς ἐνέργειες αὐτὲς τὶς ἔθεσε κάτω ἀπὸ τὸ συντονισμό της ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση ὅταν ἔφτασε στήν Αίγυπτο.

'Η μετάβαση τῆς Ἑλληνικῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου Β' ἀπὸ τὴν Κρήτη στήν Αίγυπτο ἔγινε ὅταν φάνηκε πὼς τὸ νησὶ θὰ ἐπεφτεῖ στοὺς Γερμανούς. Εἶχε προηγηθεῖ μιὰ σειρὰ ἀπὸ σημαντικὲς ἔξελίξεις ποὺ ἀκολούθησαν τὸ θάνατο τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ στὶς 29/1/1941: Τὴν ἴδια μέρα τοποθετήθηκε πρωθυπουργὸς ὁ Ἀλέξανδρος Κορυζῆς. Στὶς 6/4 ἡ Γερμανία ἐπιτέθηκε στήν Ἑλλάδα καὶ τρεῖς μέρες ἀργότερα κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκη. Στὶς 18/4 ὁ Κορυζῆς αὐτοκτόνησε, ἐνῶ στὶς 21/4 παραδόθηκαν τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα στήν Ἡπειρο καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση εἰδοποίησε τὴν βρεταννικὴν ὑποδοχὴν ἀπὸ τὴν Ελλάδα καὶ τρεῖς μέρες ἀργότερα κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκη. Στὶς 21/4 ὁ Κορυζῆς αὐτοκτόνησε, ἐνῶ στὶς 21/4 παραδόθηκαν τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα στήν Ἡπειρο καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση εἰδοποίησε τὴν βρεταννικὴν ὑποδοχὴν ἀπὸ τὴν Ελλάδα καὶ τρεῖς μέρες ἀργότερα κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκη. Στὶς 21/4 ὁ Κορυζῆς αὐτοκτόνησε, ἐνῶ στὶς 21/4 παραδόθηκαν τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα στήν Ἡπειρο καὶ ἡ κυβέρνηση ἔπρεπε νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ ἀποφασίστηκε νὰ ἐγκατασταθοῦν στήν Κρήτη. 'Η βρεταννικὴ κυβέρνηση εἶχε τὶς ἐπιφυλάξεις τῆς γιὰ τὴν ὑποδοχὴν ποὺ θὰ ἐπιφύλασσε τὸ νησὶ στὸ Γεώργιο Β' καὶ τὴν κυβέρνησή του. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ ἓνα σχόλιο τοῦ Sir Pierson Dixon (1904 - 1965), πρώτου ιδιαίτερου γραμματέα¹³ τοῦ πουργοῦ 'Εξωτερικῶν τῆς Αγγλίας, τὴν ἡμέρα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κορυζῆ. Σημείωνε τότε ὁ Dixon:

«...ἄν ἐπιθυμεῖ ἡ κυβέρνηση νὰ ἐγκατασταθεῖ ὀμαλὰ στὴ Κρήτη, ἡ ἐπιλογὴ ἐνὸς βενιζελικοῦ 'Αντιπροσέδρου εἰναι ἰδιαιτέρως προτιμητέα, μιὰ καὶ ἡ Κρήτη, γενέτειρα τοῦ Βενιζέλου, εἰναι σφόδρα ἀντιμοναρχικῆ...»¹⁴

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἄν ὁ Díxon εἶχε ὑπὸ δψη του πῶς ὁ ἐπόμενος σταθμὸς τῆς κυβέρνησης θὰ ἦταν ἡ Αίγυπτος, ὅπου θὰ ἵσχυαν ἀκριβῶς τὰ ἴδια. Τρεῖς μέρες ἀργότερα, ὁ Γεώργιος Β', σίγουρα ἐνημερωμένος γιὰ τὶς βρεταννικὲς ἀπόψεις, τοποθέτησε πρωθυπουργὸ τὸν τραπεζίτη 'Εμμανουὴλ Τσουδερὸ (1882 - 1956), ποὺ εἶχε τὸ διπλὸ προτέρημα νὰ εἶναι κρητικὸς καὶ «μετριοπαθῆς βενιζελικός». Στὶς 24 Απριλίου ὁ βασιλιὰς καὶ ἡ κυβέρνηση ἔφυγαν γιὰ τὴν Κρήτη, ὅπου ἔμειναν ἓνα μῆνα. Στὶς 23 Μαΐου, λίγο πρὶν καταληφθεῖ καὶ ἡ Κρήτη, ἔφθασαν στήν Ἀλεξάνδρεια. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἄφιξη τοῦ Μανιαδάκη, ὑπουργοῦ Δημοσίας Τάξεως τοῦ Μεταξᾶ, ὁ ὁποῖος παρέμενε ὑπουργός. 'Ο Μανιαδάκης εἶχε φύγει νωρίτερα ἀπὸ τὴν Κρήτη ἀκριβῶς γιατὶ εἶχε γίνει ἀντικείμενο διαμαρτυριῶν ἐκεῖ. 'Η μετάβασή του στήν Ἀλεξάνδρεια δημιούργησε καὶ ἐκεῖ

13. Principal Private Secretary.

14. Σχόλιο Dixon, 19 Απριλίου 1941, R 4121/11/19, FO 371/29819: "if the Government is to establish itself comfortably in Crete a venizelist V-President of the Council is highly desirable, since Crete, as the birthplace of Venizelos is strongly anti-Monarchist".

διαμαρτυρίες, ἀντισταθμίζοντας τίς θετικές ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ Τσουδεροῦ, γιατὶ ὁ Μανιαδάκης πέρα ἀπὸ τὴν πολὺ κακὴ φήμη ποὺ τὸν συνόδευε, φρόντισε νὰ συμπεριφερθεῖ ἐχθρικὰ πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῶν φιλελευθέρων.¹⁵ Ὁταν, λοιπόν, ὁ Τσουδερός ἔφθασε στὴν Αἴγυπτο, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν διαμαρτυριῶν τόσο τῶν παροίκων ὅσο καὶ τῶν διαφόρων ἀξιωματικῶν καὶ μετὰ τὴν παραίνεση τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ στὸ Κάιρο Sir Miles Lampson (1880 - 1964, ἀπὸ τὸ 1943 Lord Killearn),¹⁶ ἔπαινε ἀπὸ ὑπουργοὺς τὸν Μανιαδάκη καὶ τὸν Νικολούδη — ποὺ κι αὐτὸς σὰν ἔμπιστος τοῦ Μεταξᾶ προκαλοῦσε διαμαρτυρίες — καὶ τοὺς ἔστειλε πρεσβευτὲς στὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ καὶ τὴ Νότια Ἀφρικὴ ἀντίστοιχα. Στὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἔφυγε γιὰ τὴ Νότια Ἀφρικὴ μὲ τελικὸ προορισμὸ τὸ Λονδίνο ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ ἔξοριστες κυβερνήσεις τῶν Συμμάχων.

Ἡ διέλευση τῆς κυβέρνησης ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τὸν Ἰούνιο τοῦ 1941 προκάλεσε τὶς ἀντιδράσεις τῆς φιλελευθερῆς πλειοψηφίας τῆς παροικίας. Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς ἐκφράσθηκαν μὲ διαμαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία ὑπουργῶν τοῦ καθεστῶτος τῆς 4ης Αὐγούστου, ἀλλὰ ἔδειχναν μὲ ἔμμεσο ἀλλὰ καθαρὸ τρόπο ἀντιμοναρχικὰ αἰσθήματα, ἀφοῦ ὁ Γεώργιος Β' εἶχε ταυτιστεῖ μὲ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πόσο διαφορετικὰ ἀντιμετωπίστηκε ἡ στάση τῆς παροικίας ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ καὶ τὴ βρεταννικὴ κυβέρνηση. Στὴ διάρκεια τοῦ ταξιδίου πρὸς τὴ Νότια Ἀφρικὴ ὁ Τσουδερός συνέταξε μιὰ ἔκθεση πρὸς τὸν βασιλιὰ ὅπου σημείωνε: «αἱ Ἑλληνικαὶ Κοινότητες, θέτονσαι κατὰ μέρος τὰς γενικὰς ἢ τὰς τοπικὰς διαφωνίας των συσπειρούνται περὶ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα ὡς σύμβολον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀγῶνος».¹⁷ Τὰ ἵδια περίπου ὑποστήριξαν ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Τσουδερός σὲ συζήτησή τους μὲ τὸν Βρεταννὸν πρεσβευτὴ λίγο πρὶν φύγουν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, δείχνοντας ἔναν ἀδικαιολόγητο ἐφησυχασμό. Ἀντίθετα, ὁ Lampson φάνηκε εἴτε καλύτερα πληροφορημένος εἴτε πιὸ εἰλικρινῆς ἀπὸ τοὺς συνομιλητές του καὶ ἐπισήμανε πῶς ἡ ἐχθρότητα μεγάλης μερίδας παροίκων γιὰ δικαιολόγησε τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αὐγούστου ἔπαιρνε μεγάλες διαστάσεις.¹⁸ Ἡ εὐαισθησία τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ στὶς διακυμάνσεις τῆς παροικιακῆς κοινῆς γνώμης ἔχει τὴν ἔξήγησή της. Τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες — τέλη Ἰουνίου, ἀρχὲς Ἰουλίου — τὰ στελέχη τοῦ Foreign Office ἀντάλλασσαν ἀπόψεις γύρω ἀπὸ τὸ μέλλον τῆς μοναρχίας στὴν

15. Γ. Ἀθανασιάδης, δ.π., σ. 44· Ντ. Κουτσούμης, 4 Χρόνια Ἀγνωστη Ἑλληνικὴ Ιστορία, Ἀλεξάνδρεια 1946, σσ. 11 - 15.

16. Πρακτικά F. O. (Foreign Office), 28 Ἰουνίου 1941, R 8184/4488/19, FO 371/29816.

17. Η. Βενέζης, Ἐμμαρονὴλ Τσουδερός, Ἀθήνα 1966, σ. 241.

18. Πρακτικά F. O., 28 Ἰουνίου 1941, δ.π.

‘Ελλάδα και διατύπωναν σοβαρές άμφιβολίες γύρω από τη δημοτικότητα του Γεωργίου Β' και τις πιθανότητες έπιστροφής του στήν ‘Ελλάδα.¹⁹ Οι Βρεταννοί διπλωμάτες, θεωρώντας δεδομένο πώς τὰ βρεταννικά συμφέροντα ήσαν συνυφασμένα μὲ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ βασιλιᾶ, ἀναζητοῦσαν τρόπους μὲ τοὺς ὅποιους ὁ Γεώργιος καιὶ ἡ ἐξόριστη κυβέρνηση θὰ μποροῦσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν κατηγορία πώς ησαν κληρονόμοι τοῦ καθεστῶτος τῆς 4ης Αύγουστου.²⁰ Η σφυγμομέτρηση τῶν ἀπόψεων τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ καιὶ οἱ ἀντιδράσεις του στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις ἀποτελούσε γιὰ τοὺς Βρεταννοὺς προϋπόθεση γιὰ ὁρθὴ μεθόδευση αὐτῆς τῆς πολιτικῆς. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1941 δὲν εἶχε ἀκόμα δργανωθεῖ μυστικὸ δίκτυο πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν κατεχόμενη ‘Ελλάδα, πράγμα ποὺ σημαίνει πώς οἱ ἀπόψεις τῆς παροικίας στήν Αίγυπτο σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἀπόψεις ὅσων εἶχαν διαφύγει ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ‘Ελλάδα χρησιμοποιήθηκαν σὰν ὑποκατάστατο μέχρι, περίπου τὶς ἀρχὲς τοῦ 1942, νὰ μεθοδευθεῖ ἡ διοχέτευση πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν ‘Ελλάδα.²¹ Αὐτὴ ἡ διαπίστωση συνάγεται ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ Foreign Office ὅπου τὴν περίοδο αὐτὴ γίνονται συχνὲς ἀναφορὲς στὶς πολιτικὲς ἀπόψεις τῶν παροίκων καιὶ ὑπογραμμίζονται τὰ ἀντιμοναρχικά τους αἰσθήματα.²² Χαρακτηριστικά, ἀκόμη καιὶ ὁ ραδιοφωνικὸς σταθμὸς τοῦ BBC στὸ Λονδίνο, γιὰ νὰ καθορίσει τὸ περιεχόμενο τῶν ἐκπομπῶν του στήν ‘Ελλάδα, ζητοῦσε νὰ πληροφορηθεῖ — μέσω τοῦ Foreign Office — τὰ «θέματα συζήτησης» μεταξὺ τῶν ‘Ελλήνων στὸ Κάιρο.²³

Οπως ἀπάντησαν καιὶ οἱ βρεταννικὲς ἀρχὲς στήν ἐρώτηση τοῦ BBC, τὸ πολιτειακὸ ἀποτελοῦσε τὸ κυριότερο θέμα συζήτησης στὸ Κάιρο καιὶ τὴν ‘Αλεξάνδρεια. Η κυβέρνηση Τσουδεροῦ δὲν εἶχε καταδικάσει ἐπίσημα τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αύγουστου καιὶ αὐτὸ δυνέβαλε στήν ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ μεταπολεμικὸ καθεστὼς τῆς ‘Ελλάδας καιὶ στήν δξυνση στὶς διαμάχες μοναρχικῶν καιὶ φιλελευθέρων. Στὶς διαμάχες αὐτὲς συμμετεῖχαν ὅχι μονάχα οἱ πάροικοι ἀλλὰ καιὶ οἱ πολιτικοὶ παράγοντες ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὴν ‘Ελλάδα καθὼς καιὶ ἔνας μεγάλος ὄριθμὸς

19. Πρακτικά F. O., 24 Ιουνίου 1941, R 6889/4488/19, FO 371/29985.

20. Πρακτικά F. O., 29 Ιουνίου 1941, R 6889/4488/19, FO 371/29985.

21. Πρακτικά F. O., 19 Σεπτεμβρίου 1941, R 875/40/19, F.O. 371/29850· τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O. v. 476, 2 Φεβρουαρίου 1942, R 875/40/19, F.O. 371/33160.

22. Πρακτικά F. O., 19/9/1941, ὥ.π., 29/6/1941, ὥ.π. καὶ «Ἀνάλυση ἑλληνικοῦ (παροικιακοῦ) τύπου, 4 - 10/10/1941, R 9297/351/19, FO 371/29854.

23. Τηλεγράφημα Πρεσβείας Καΐρου στὸ BBC, 17 Οκτωβρίου 1941, R 9131/351/19, FO 371/29854.

άξιωματικῶν ποὺ ἔμεναν ἀχρησιμοποίητοι ἀπὸ τὸ στρατό. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἔδιναν ἰδιαίτερα δέξὺ τόνο στὶς διαιμάχες, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι εἶχαν παραμερισθεῖ ἀπὸ τὸ καθεστώς τῆς 4ης Αὐγούστου σὰν φιλελεύθεροι καὶ ζητοῦσαν ἐπίμονα νὰ ἀντικαταστήσουν τοὺς ὑπηρετοῦντες «μεταξικούς» ἀξιωματικούς. Παράλληλα, οἱ τελευταῖοι ἡσαν ἀντίθετοι μὲ τὴν ἐνεργοποίηση τῶν «βενιζελικῶν», καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς πίστευαν πῶς τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα ἔπερπε νὰ προετοιμάζονται γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ βασιλιᾶ μεταπολεμικὰ στὴν Ἐλλάδα.²⁴ Οἱ κινήσεις τῆς δόμαδας αὐτῆς τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ σύντομα παίρνουν τὴ μορφὴ δργανώσεων, προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση τῶν ἀριστερῶν διπλιτῶν καὶ ναυτῶν ποὺ δημιούργησαν ἀνάλογες μυστικὲς δργανώσεις γιὰ νὰ ἀντιπαρατεθοῦν στοὺς μοναρχικούς ἀξιωματικούς.²⁵ Σχετικὰ μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν φιλελεύθερων ὑπάρχει ἡ ὀξιόπιστη μαρτυρία τοῦ Γεωργίου Ρούσσου (1868 - 1949). 'Ο Ρούσσος ὑπῆρχε ὁ ἡγέτης τῶν φιλελεύθερων στὴν Αἴγυπτο. Προσωπικὸς φίλος τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, συνεργάστηκε μαζί του, πρῶτα σὰ πρεσβευτὴς στὴ Οὐάσιγκτον καὶ ἀργότερα σὰν ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν εἶχε διατελέσει καὶ ἀντιπρόδρομος τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητας Ἀλεξανδρείας. Δὲν εἶναι χωρὶς σημασία τὸ δτὶ ήταν καὶ προσωπικὸς φίλος τοῦ Τσουδεροῦ. Τοῦ ἔγραφε λοιπὸν τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1941 :

«...εἰς τὴν Αἴγυπτον, δπως καὶ εἰς τὴν Ἐλλάδα, ὁ Βενιζελισμὸς ἔξακολονθεῖται νὰ παραμένει μιὰ μεγάλη θήτωκή δύναμις (δτὶ) ἀν ἀπέθανεν ὁ ἀρχηγός του ἡ μνήμη του ἔξακολονθεῖται νὰ εἶναι διὰ τοὺς φιλελεύθερονς ἔνα εἶδος θρησκείας ἡ ὅποια διετήρησε πάντα τὰς φιλελεύθερας βάσεις... . Ἔγὼ μόνον γνωρίζω πόση προσπάθεια ἔχομειάσθη διὰ νὰ πεισθοῦν οἱ φιλελεύθεροι τῆς Αἴγυπτον δτὶ ἡ μὴ εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς ἐκκαθάρισις δλων τῶν παραγόντων τῆς δικτατορίας Μεταξᾶ - Γεωργίου ἀπετέλει σταθμὸν ἔξελιξεως, δτὶ ἡ ἀσάφεια περὶ τὸ πολίτευμα δὲν ἐσήμαινε ἔξακολούθησαν τῆς δικτατορίας, δτὶ ἐπανήλθομεν εἰς τὴν νομιμότητα καὶ δτὶ ἔπειρε νὰ δοθῇ ὁ καιρὸς εἰς τὴν Κυρέρησίν σου νὰ προβῇ βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν.

Δυστυχῶς αἱ δηλώσεις τὰς ὅποιας διαδοχικῶς ἔκαμες δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ σαφεῖς, περιεῖχον ἐπιφυλάξεις καὶ περὶ τὴν μορφὴν τοῦ πολιτεύματος καὶ περὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιβολῆς του, καὶ τὰς ἐπιφυλάξεις ταύτας ἐπικαλοῦνται οἱ ἀντιδραστικοὶ διὰ νὰ προκαλοῦν ἐνδοιασμούς... »²⁶

24. Γράμμα ἀπὸ Br. 'Υπ. Στρατιωτικῶν (War Office) πρὸς τὸ F. O., 2 Σεπτεμβρίου 1941, R 8049/6184/19, FO 371/29850.

25. Λ. Ιωάννου (ψευδώνυμο Λ. Ράππα), «Μέση Ἀνατολὴ 1941 - 1945», στὸ 'Εθνικὴ Ἀντίσταση, τόμος 4, 'Απρίλιος 1963, σσ. 22 - 23.

26. 'Επιστολὴ Ρούσσου πρὸς Τσουδερό, 10 Δεκεμβρίου 1941 (ἀντίγραφο στὴ συλλογὴ Χαριτάτου).

Στὸ μεταξὺ δραστηριοποιήθηκαν καὶ οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς 4ης Αὐγούστου. Μὲ τὴν ἀνοχήν, ἀν δχι καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ναύαρχου Σακελλαρίου ἐπανεμφανίστηκαν τὰ παραρτήματα τῆς μεταξικῆς EON (Ἐθνικὴ Ὀρχάνωσις Νεολαίας) ποὺ εἶχαν σχηματιστεῖ στὴν Αἴγυπτο μετὰ τὸ 1936. Παρελάσεις μὲ στολές καὶ δημόσιοι φασιστικοὶ χαιρετισμοὶ δὲν φαίνεται νὰ ἔνοχλησαν τὸ ἔλληνικὸ Προξενεῖο τοῦ Καΐρου ποὺ ἦταν . . . ἀπέναντι ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς EON, ἀλλὰ προκάλεσαν τὴ γρήγορη ἐπέμβαση τῶν βρεταννικῶν ἀρχῶν. Ὁ Βρεταννὸς ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου γιὰ θέματα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς O. Lyttleton, ποὺ βρισκόταν στὸ Κάιρο, τηλεγράφησε στὸ Λονδίνο σχετικὰ μὲ τὴν EON:

‘Η συνέχιση τῆς παροικίας των [παραρτημάτων τῆς EON] ἐδῶ, στὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ ἔξυπηρετεῖ εἶναι νὰ τροφοδοτήσει τοὺς ἀνταγωνισμοὺς ποὺ ἔχονται ἀναπτυχθεῖ μεταξὺ τῶν ὑποστηρικτῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων τον ἐκείνου τοῦ καθεστῶτος [τῆς 4ης Αὐγούστου] καὶ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ ἀποτελεσματικὴ καταστολὴ τῆς θὰ ἀποτελοῦσε ἔνα σημαντικὸ βῆμα στὴν εἰρήνευση τῆς ἐδῶ ἔλληνικῆς παροικίας.’²⁷

Εἶναι πρόδηλη ἡ θέληση τοῦ Lyttleton νὰ ἐμποδιστεῖ μιὰ κίνηση ποὺ θὰ ἔδειχνε κάποια ἀνεκτικότητα τῆς ἔλληνικῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ Μεταξᾶ καὶ θὰ ἔστρεφε ἄναντίον τῆς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παροικίας. Ἡ ἐπανεμφάνιση τῆς EON μποροῦσε εὔκολα νὰ ἔρμηνεθεῖ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν Ἐλλήνων στὴν Αἴγυπτο σὰν ἀπόδειξη πώς ἡ ἀξιόρειστη κυβέρνηση σχεδίαζε τὴν ἐπιβολὴ δικτατορικοῦ καθεστῶτος στὴ μεταπολεμικὴ Ἐλλάδα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν ἡ βρεταννικὴ κυβέρνηση ζήτησε ἀπὸ τὴν ἔλληνικὴ νὰ διαλύσει τὴν EON, πράγμα ποὺ ἔγινε.²⁸ Δὲν ἀπογοητεύθηκαν δῆμοις οἱ μεταξικοὶ στὴν Αἴγυπτο καὶ, δυὸ μῆνες μετὰ τὴν ἀπαγόρευση, ἐμφανίστηκε τὸν Ιανουάριο τοῦ 1942 μιὰ διαφορετικὴ σὲ δονομασία ἀλλὰ παρόμοια σὲ πολιτικὲς θέσεις δργάνωση, ἡ «Ἐθνικοθρησκευτικὴ Ὀρχάνωσις Νεολαίας Ἀλεξανδρείας» ποὺ εἶχε τὴν προστασία τοῦ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας. Ὁ Πατριάρχης, ποὺ εἶχε ἥδη ὑποστηρίξει τὴν EON,²⁹ ἔθεσε τὴν EONA κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του, δχι ἀποκλειστικὰ γιὰ πολιτικοὺς λόγους. Σκόπευε νὰ τὴ

27. Τηλεγράφημα ‘Υπ. Μέσης Ἀνατολῆς πρὸς F. O., v. 125, 11 Νοεμβρίου 1941, R 10071/8414/19, FO 371/29910: “its continued existence here can only serve to keep alive the antagonisms aroused between supporters of that regime and its effective suppression would be an important step in pacifying the Greek colony here”.

28. Τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O., ἀρ. 4192, 28 Νοεμβρίου 1941, R 10071/8414/19, FO 371/29910.

29. Πάντωνος, ‘Ἐβδομαδιαῖο Δελτίο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἀρ. 22, 1 Αὐγούστου 1941.

χρησιμοποιήσει στίς διαφορές πού είχε μὲ τὶς Κοινότητες σχετικά μὲ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων στὰ παροικιακὰ σχολεῖα· στὸ λόγο του κατὰ τὴν ἴδρυτική της συγκέντρωση φρόντισε νὰ τονίσει τὸ ζήτημα τῆς «έθνικο-θρησκευτικῆς προετοιμασίας τῆς νεολαίας».³⁰ Μαθαίνοντας γιὰ τὶς κινήσεις αὐτὲς ὁ Lyttleton ἔγραψε στὸν Πατριάρχη πώς σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες του ἡ ΕΟΝΑ ἐμοιαζει νὰ εἶναι :

„...μιὰ πιθανὴ ἑστίᾳ ἀνεπιθύμητων πολιτικῶν δραστηριοτήτων, ποὺ ταυτόχρονα ἀποτελοῦσε μιὰ ἀπὸ τὶς πηγὲς διαφωνίας ἀνάμεσα σὲ διαφορετικὰ τμῆματα τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας.»³¹

καὶ τοῦ ζήτησε ν' ἀποσύρει τὴν ὑποστήριξή του, πράγμα ποὺ ὁ Πατριάρχης ἔκανε ἀμέσως.³² Παρόλο ὅτι ὁ Πατριάρχης ἦταν ὑποστηρικτής τῆς μοναρχίας,³³ δὲν ἐπιδόθηκε σὲ παραπέρα ἐνέργειες πολιτικοῦ χαρακτήρα καὶ συμμετεῖχε ἀποτελεσματικὰ στὴν κίνηση γιὰ βοήθεια στὴν Ἐλλάδα μὲ ἐράνους, ὑπομνήματα, ἐνέργειες γιὰ τὸν ἐπισιτισμὸ καὶ τὴν προστασία τῶν Δωδεκανησίων ποὺ ἦταν Ἰταλοὶ ὑπήκοοι. Ἐπιπλέον, ὁ Πατριάρχης εἶχε καὶ μιὰ πρωτότυπη ἄποψη γιὰ τὸν πόλεμο ποὺ συνοψίζεται στὰ παρακάτω λόγια ποὺ ἀπηνθύνει στοὺς νεοσύλλεκτους τὸν Μάρτιο τοῦ 1942 :

«Νὰ ὑπερασπίσετε πάσῃ θυσίᾳ τὴν θρησκεία τῶν πατέρων σας κι ἔπειτα τὴν πατρίδα σας. Οἱ Γερμανοὶ εἶναι σήμερον εἰδωλολάτραι. Οἱ δὲ Ἰταλοί, ἐὰν δὲν εἶναι εἰδωλολάτραι, εἶναι Καθολικοί.»³⁴

Στὶς ἀρχές Φεβρουαρίου 1942 καταργήθηκε ἐπίσημα τὸ καθεστώς τῆς 4ης Αὐγούστου μὲ συντακτικὴ πράξη ποὺ ὑπέγραψαν ὁ Γεώργιος Β' καὶ ὁ Τσουδερός, καὶ ἡ κυβέρνηση ἐδήλωσε πώς ἵσχε τὸ σύνταγμα τοῦ 1911 καὶ πώς μεταπολεμικὰ θά ἔξακολουθοῦσε τὸ πολίτευμα νὰ εἶναι βασιλευομένη δημοκρατία.³⁵ Ἡ δήλωση αὐτὴ ἱκανοποίησε τὴ βρεταννικὴ κυβέρνηση ἀλλὰ ἀπογοήτευσε, ἴδιαίτερα, τὸ σύνολο τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς 4ης Αὐγούστου στὴ Μέση Ανατολή. Ἡ ἐμφανῆς δυσφορία τῶν μεταξικῶν ἀξιωματικῶν τοὺς ἀπομόνωσε ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κοινὴ γνώμη καὶ δημιούργησε κλίμα εὐνοϊκὸ γιὰ τὴ δράση τῶν ἀντιφασιστικῶν μυστικῶν δργανώσεων ποὺ εἶχαν σχηματιστεῖ καὶ στὰ τρία „Οπλα : στὸ στρατὸ ἥ

30. Γράμμα Αἴγυπτιακοῦ 'Υπουργείου 'Εσωτερικῶν πρὸς Βρεταννικὴ Πρεσβεία Καΐρου, 8 Ιανουαρίου 1942, καὶ ἐπισυναπτόμενα : Μετάφραση ἀρθρου ἐφημερίδας 'Αρατολὴ Καΐρου, φύλλο τῆς 3-1-1942 καὶ ἀναφορὰ λογοκριτοῦ, 33/5/42, FO 141/830.

31. Ἐπιστολὴ Lyttleton πρὸς Πατριάρχη, 16 Ιανουαρίου 1942, FO 371/3316: "a potential centre for political activity of an undesirable kind as well as being a certain source of discord between different sections of the Greek Community".

32. Ἐπιστολὴ Πατριάρχη πρὸς Lyttleton, 20 Ιανουαρίου 1942, FO 371/3316.

33. Βλέπε σημείωμα Τσουδεροῦ πρὸς Dixon, 10 Ιανουαρίου 1942, καὶ ἐπισυναπτόμενο κείμενο Πατριάρχη R 3015/112/19, FO 371/3316.

34. Πάντανος, ἀρ. 7, 1 Μαρτίου 1942.

35. Η. Βενέζης, δ.π., σσ. 305 - 309.

«’Αντιφασιστική Στρατιωτική ’Οργάνωση» (ΑΣΟ), στὸ ναυτικὸ ἡ «’Αντιφασιστικὴ ’Οργάνωση Ναυτικοῦ» (ΑΟΝ) καὶ στήν ἀεροπορίᾳ ἡ «’Αντιφασιστικὴ ’Οργάνωση ’Αεροπορίας» (ΑΟΑ). Καὶ οἱ τρεῖς εἶχαν δργανωθεῖ στὸ βαθμὸ νὰ ἐκδίδουν τακτικὰ πολυυγραφημένες ἐφημερίδες.³⁶ Ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ίδρυσής τους, τὸν ’Οκτώβριο τοῦ 1941, οἱ δργανώσεις αὐτὲς εἶχαν ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ ἀριστεροὺς Ἐλληνες παροίκους.

Σημειώσαμε παραπάνω πῶς ὁ ἐθνικὸς διχασμὸς ἦταν τὸ κύριο στοιχεῖο στὶς πολιτικὲς διαφορὲς τῆς παροικίας στὸ μεσοπόλεμο. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πῶς μιὰ μερίδα διανοούμενων καὶ ἐργατῶν δὲν ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὰ μηνύματα τῆς ’Οκτωβριανῆς Ἐπανάστασης στὴ Ρωσία. Οἱ μικρὲς διμάδες ριζοσπαστῶν ποὺ συντέλεσαν στήν ίδρυση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Αἰγύπτου περιελάμβαναν στοὺς κόλπους τους καὶ λίγους Ἐλληνες.³⁷ Ἀργότερα, ἀπὸ τὸ 1928, δργανώθηκε μιὰ διμάδα ’Ελλήνων σοσιαλιστῶν καὶ κομμουνιστῶν, καὶ στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1930 ἡ διμάδα αὐτὴ συμμετεῖχε σὲ μιὰ ἀντιφασιστικὴ καὶ εἰρηνιστικὴ κίνηση ποὺ περιελάμβανε αἰγυπτίους καὶ ξένους, κυρίως ἐβραίους.³⁸ Ἡ κίνηση δργάνωσε ἀπεργίες καὶ ἀντιφασιστικὲς καὶ εἰρηνιστικὲς ἐκδηλώσεις. Ἔνας εὔπορος Ἐλληνας βιομήχανος, ποὺ συμμετεῖχε στήν κίνηση αὐτή, ὁ Στρατῆς Ζερμπίνης, χρηματοδότησε τὴν ἐκδοση τῆς ἐλληνόφωνης ἐφημερίδας *Κῆρυξ* στὸ Κάιρο, ποὺ στάθηκε καὶ τὸ ἀνεπίσημο «ἀντιμεταξικὸ» δημοσιογραφικὸ δργανὸ τῆς κίνησης. Μὲ τὴν είσοδο τῆς Ἐλλάδος στὸν πόλεμο θεώρησαν οἱ Ἐλληνες σωστὸ νὰ διαχωριστοῦν δργανωτικὰ ἀπὸ τὴν κίνηση, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν καλύτερα τὴν ίδιαιτερότητα τῶν ἐλληνικῶν προβλημάτων.³⁹ Μὲ τὶς ἐπαφὲς ποὺ ἔγιναν μεταξὺ τῆς διμάδας τῶν παροίκων καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἀντιφασιστικῶν δργανώσεων ΑΣΟ καὶ ΑΟΝ μεθοδεύτηκε ἡ συνεργασία τους (ύλικὴ βοήθεια στὶς στρατιωτικὲς δργανώσεις, χρήση σπιτιῶν τῶν παροίκων, ἀνταλλαγὴ πληροφοριῶν). Γιὰ τὸν καλύτερο συντονισμὸ τῶν δραστηριοτήτων τῶν τριῶν δργανώσεων στὶς ἔνοπλες δυνάμεις, τῆς διμάδας τῶν παροίκων, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς

36. Ἡ ΑΣΟ τὸν ’Αντιφασίστα, ἡ ΑΟΝ τὴν ’Ελευθερία καὶ ἡ ΑΟΑ τὸν ’Αστέρα.

37. Al Sayid Rifaat, *History of the Socialist Movement in Egypt 1900 - 1925*, Phd thesis Karl Marx University, Leipzig 1970· M. Ιορδανίδου, *Σὰρ τὰ Τρελλὰ Ποντιά*, Αθήνα 1979, σσ. 68 - 74· καὶ συνομιλία μου μὲ τὴν Μαρία Ιορδανίδου στὶς 17 Ιανουαρίου 1980.

38. Συνομιλίες μου μὲ τὸν Στρατῆ Τσίρκα, 28 Σεπτεμβρίου 1978, καὶ τὸν Λάμπη Ράππα, στὶς 11 Ιανουαρίου 1979.

39. Ἡ ἀρχικὴ διεθνῆς ἀντιφασιστικὴ κίνηση χωρίστηκε καὶ σὲ ἄλλα τμῆματα. Τὸ μεγαλύτερο ἦταν τὸ «Mouvement Egyptien pour la Liberation Nationale» (MELN - Αἰγυπτιακὸ Κίνημα γιὰ τὴν ’Εθνικὴ ’Απελευθέρωση). Ο ἡγέτης της, ὁ ἐβραϊος Henri Curiel, δολοφονήθηκε στὸ Παρίσι τὸ 1978.

άριστερής δργάνωσης τῶν ναυτεργατῶν ποὺ προϋπήρχε στὴν Αἴγυπτο,⁴⁰ δημιουργήθηκε μιὰ κεντρικὴ καθοδηγητικὴ ἐπιτροπὴ τὰ μέλη τῆς δοποίας ἦσαν ἔμπειροι κομμουνιστές. Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς παροικίας στὴν ἐπιτροπὴ ἦταν ὁ Κύπριος ποιητὴς Θεοδόσης Πιερίδης (1908 - 1968), καὶ γραμματέας τῆς ἦταν ἔνας δεκανέας τοῦ στρατοῦ, ὁ Γιάννης Σαλλᾶς. Μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ 1942 ὁ ἀγώνας τῶν ἀριστερῶν δργανώσεων στὴν Αἴγυπτο εἶχε σὰν στόχο τοὺς ὑποστηρικτές τοῦ καθεστῶτος τῆς 4ης Αὐγούστου. Ὁ ἀγώνας αὐτὸς πῆρε νέο προσανατολισμὸ δταν ἔφθασαν στὴ Μέση Ἀνατολὴ οἱ θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Στὶς συνθῆκες τοῦ πολέμου ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ΕΑΜ μὲ τὴ Μέση Ἀνατολὴ ἦταν πολὺ δύσκολη καὶ ἐπικίνδυνη, κι ἐτσὶ χρησιμοποιήθηκε τὸ ἀκόλουθο τέχνασμα : Οἱ θέσεις τοῦ ΕΑΜ γράφτηκαν σὲ κομμάτια ἀπὸ πανὶ ποὺ τὰ ἔρραψαν στὶς ἐπωμίδες ἐνὸς ἀξιωματικοῦ, τοῦ Χαιρετάκη. Αὐτός, ἀφοῦ διέφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ πέρασε ἀνάδυνα τὸν βρεταννικὸ ἔλεγχο στὴν Παλαιστίνη, παρέδωσε τὸ μήνυμά του σὲ μέλη τῶν ἀριστερῶν δργανώσεων ποὺ πῆγαν νὰ τὸν συναντήσουν μυστικὰ στὴν Ἱερουσαλήμ.⁴¹ Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι τὸν Αὔγουστο τοῦ 1943 δὲν ὑπῆρξε ἄλλη ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ ΕΑΜ καὶ τῆς ἡγεσίας τῶν ἀριστερῶν δργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολή, ἡ ὥποια ἐπεξεργάστηκε τὴν τακτικὴν καὶ στρατηγικὴν τῆς αὐτόνομα καὶ μὲ πρωτοβουλίᾳ ἀλλὰ μὲ προσήλωση στὸ πνεῦμα τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ. Ἐτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε πώς διαμορφώνεται ἔνα «έαμικὸ κίνημα» στὴ Μέση Ἀνατολὴ ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 1942, καὶ ἡ κάθε ξεχωριστὴ δργάνωση ἀνέλαβε νὰ διαδώσει τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ στὸ χῶρο τῆς.

Ἡ διμάδα τῶν ἀριστερῶν παροίκων θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ προχωρήσει στὴν ἔκδοση περιοδικοῦ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Οἱ ὑλικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἔκδοση περιοδικοῦ, ἡ ἔξασφάλιση τῆς ἄδειας καὶ ἡ ἀγορά χαρτιοῦ καλύφθηκαν ἀντίστοιχα ἀπὸ τὸν διευθυντὴ ἐνὸς περιοδικοῦ, τὸν Ἀγγελο Κασιγόνη ποὺ «παραχώρησε» τὴν ἄδειά του, καὶ ἀπὸ τὸν βιομήχανο Ζερμπίνη. Ἀρχισυντάκτης ἔγινε ὁ Θ. Πιερίδης, ποὺ πλαισιώθηκε ἀπὸ μιὰ πενταμελὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ λογοτέχνες καὶ ποιητές, ἀνάμεσά τους ὁ Στρατῆς Τσίρκας (Γιάννης Χατζηανδρέας, 1911 - 1980). Τὸ περιοδικὸ δνομάστηκε *"Ἐλλην"* καὶ ἔβγαινε ἀρχικὰ μιὰ φορὰ κάθε δυὸ ἑβδομάδες καὶ ἀργότερα μιὰ φορὰ τὸ μῆνα. Στὸ πρῶτο τεῦχος, ποὺ βγῆκε στὶς 25 Μαρτίου 1942, τὸ κύριο ἄρθρο τόνιζε :

40. Πρόκειται γιὰ τὸ τμῆμα τῆς Ναυτεργατικῆς "Ενωσης Ἑλλάδας μὲ γραμματέα τὸν N. Καραγάννη. Βλέπε σχετικὰ K. Στεφανάτος, *Ναυτεργατικὸ Κίνημα Ἑλλάδας, Αθῆνα 1978* καὶ A. Kitroeff, "The Greek Seamen's Movement, 1940 - 1944", *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμ. VII, ἀρ. 3 - 4 (1980).

41. Συνομιλίες μὲ τὸν Στρ. Τσίρκα καὶ Λ. Ράππα, δ.π.

“Ελεύθεροι “Ελληνες ‚Εμπρός! Ο καθένας μας εἶναι καιρὸς νὰ κάμη τὸ καθῆκον τον, Πολεμώντας. Θὰ πολεμήσουμε ὡς καθένας ὅπου ἐτάχθῃ. Αὐτὸς θᾶναι τὸ πρόγραμμα καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐπιθεωρήσεως: νὰ πολεμήσει τὸν Φασισμό». ⁴²

Τὸ περιοδικὸ περιεῖχε πολιτικὰ καὶ φιλολογικὰ ἄρθρα μὲ πνεῦμα ἀντιφασιστικό.⁴³ Ο Πιερίδης, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Τσίρκα, ἔγραφαν τὴν μόνιμη στήλη «Λόγια Σταράτα», ποὺ ἦταν «σύντομα τσουχτερὰ σημειώματα (ποὺ) κάναν τὸν ἔλεγχο τῶν παροικιακῶν ελληνικῶν καὶ διεθνῶν γεγονότων, προχωρώντας τὸ νυστέρι ώς ἐκεῖ ποὺ δὲν ἄφηναν ἄλλο οἱ λογοκριτές»,⁴⁴ δῆπος μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τσίρκας γράφοντας στήν Ἐπιθεώρηση Τέχνης ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα. Στὸ πέμπτο τεῦχος τοῦ “Ελληνα τὴν 1 Ιουνίου 1942, δημοσιεύθηκε ἄρθρο μὲ τίτλο: «Ἐθνικὸν Ἀπελευθερωτικὸν Μέτωπον» μὲ ὑπογραφὴ Λ. Ιωάννου (ψευδώνυμο τοῦ Λ. Ράππα). Ἐπειδὴ ἡ λογοκρισία δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν παράθεση τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ, τὸ ἄρθρο διατυπώθηκε μὲ τρόπο ποὺ νὰ φαίνεται δτὶ πρότεινε πολιτικὲς θέσεις γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἴδρυση ἐνὸς ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ μετώπου στήν Ἐλλάδα. Στήν πραγματικότητα, ἐκλαίκευε καὶ ὑποστήριζε τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Μόνο τὸν Ιανουάριο τοῦ 1943 ἐπέτρεψε ἡ βρεταννικὴ λογοκρισία στὸν παροικιακὸ τύπο ν ἀναφερθεῖ ὀνομαστικὰ στὸ ΕΑΜ.⁴⁵ Στοὺς πρώτους μῆνες τῆς κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ ἄρχισαν σιγὰ-σιγὰ νὰ συσπειρώνονται γύρω ἀπὸ τὸν “Ελληνα μιὰ σειρὰ διανοούμενοι, κυρίως ἐκπαιδευτικοί, δικηγόροι καὶ καλλιτέχνες, ποὺ εἶχαν τὴ διάθεση νὰ συμβάλουν στὸν ἀντιφασιστικὸ ἀγώνα τοῦ περιοδικοῦ. Ωστόσο οἱ σημαντικὲς πολιτικὲς ἔξελίξεις ποὺ ἀκολούθησαν στὸν παροικιακὸ χώρο ὁδήγησαν τὴν διμάδα τοῦ “Ελληνα στὸ συμπέρασμα πὼς οἱ συνθῆκες ἀπαιτούσαν μιὰ διεύρυνση καὶ καλύτερη μεθόδευση τῶν δραστηριοτήτων τους. Ας δοῦμε ποιές ἥσαν οἱ ἔλληνικὲς πολιτικὲς ἔξελίξεις στήν Αίγυπτο τὸ 1942.

Τὸν Μάιο τῆς χρονιᾶς ἐκείνης, ἀνασχηματίστηκε ἡ ἔξόριστη κυβέρνηση στὸ Κάιρο. Ή πιὸ σημαντικὴ ἀλλαγὴ ἦταν ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἀντιπροέδρου Σακελλαρίου ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Κανελλόπουλο ποὺ εἶχε φτάσει τὸν Ἀπρίλιο στήν Αίγυπτο. Μὲ τὸν ἀνασχηματισμὸ ποὺ ἔγινε στὶς 3 Μαΐου δ Κανελλόπουλος ἔγινε ἀντιπρόεδρος καὶ λίγο ἀργότερα ἀνέλαβε καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, παραμένον-

42. “Ελλην, ἀρ. 1, 25 Μαρτίου 1942.

43. Γιὰ τὸ περιοδικὸ βλέπε καὶ Γ. Ἀθανασιάδης, δ.π., σσ. 61 - 63 καὶ Τσίρκας, δ.π., σσ. 482 - 487. Εὐχαριστῶ ἐδῶ τὸν Μ. Μ. Παπαϊωάννου ποὺ μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσω τὰ τεύχη τοῦ “Ελληνα τῆς περιόδου 1942 - 1944.

44. Στρ. Τσίρκας, δ.π., σ. 482.

45. Ἐφημερίδα Ταχυδρόμος Ἀλεξανδρείας, φύλλα τῆς 2 - 4 Ιανουαρίου 1943.

τας στις θέσεις αυτές μέχρι τὸν Μάρτιο του 1943. Ὡς περίοδος τῆς ἀντιπροεδρίας του, κατὰ τὴν ὅποια ἀντιπροσώπευε τὴν ἐξόριστη κυβέρνηση στὴ Μέση Ἀνατολή, συνέπεσε μὲ σημαντικὲς ἐξελίξεις στὰ παροικιακὰ ζητήματα. Ἐκφώνησε τὸν πρῶτο λόγο του στὶς 5 Μαΐου στὸ Κάιρο καὶ τὸν ἐπανέλαβε ἀργότερα στὴν Ἀλεξάνδρεια. Μὲ τὸ λόγο του αὐτὸν δὲ Κανελλόπουλος ἐπέδειξε ἀμέσως διαφορετικὴ ἀντίληψη ἀπὸ τὸν προκάτοχὸν του Σακελλαρίου ποὺ ἤθελε τὴν παροικία «ἀμέτοχη ἀπὸ τὴν πολιτική», θέλοντας νῦν ἀποφύγει τὴν κριτικὴ στὸ μεταξικὸ παρελθόν. Ἡταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μέλος τῆς κυβέρνησης ἔθιγε τὸ πολιτικὸ νόημα τοῦ πολέμου, ἐπικαλούμενος τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰ δημοκρατικὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων, ζητώντας ἐνότητα καὶ ἐνεργοποίηση στὸν ἄγωνα κατὰ τοῦ ναζισμοῦ.⁴⁶ Ὁ λόγος ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμὸν καὶ στὶς δυὸ πόλεις. Ἀναφερόμενος στὴ συγκέντρωση στὴν Ἀλεξάνδρεια, σημειώνει χαρακτηριστικὰ στὸ ημερολόγιο του δὲ τότε ἀντιπρόδορος: «Οταν εἶπα ὅτι προϋπόθεση γιὰ νᾶσαι "Ἐλληνας εἶναι τὸ νᾶσαι φίλος τῆς ἐλευθερίας, ἀντιδικτατορικὸς καὶ ἀντιφασίστας, χάλασε δὲ κόσμος ἀπὸ τὰ χειροκροτήματα». ⁴⁷ Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς ἡ φιλελεύθερη πλειοψηφία τῆς παροικίας θεώρησε θετικὴ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Σακελλαρίου καὶ χαιρέτησε τὸ ἐνωτικὸ πνεῦμα τοῦ διαδόχου του. Οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς 4ης Αὐγούστου, ὅμως, ἔδειξαν σύντομα τὴ δυσαρέσκειά τους διποτανούς προβλέψει καὶ ἔνας διπλωμάτης τοῦ βρεταννικοῦ ὑπουργείου γιὰ τὴ Μέση Ἀνατολή, ἀναφερόμενος στὴν εἰσόδο τοῦ Κανελλόπουλου στὴν κυβέρνηση:

«Ἐγὼ δὲ κ. Κανελλόπουλος ἐπιδρᾶ μὲ ἐνωτικὸ πνεῦμα, μὲ τὴν ἔννοιαν δὲτι προσπαθεῖ πάντα νὰ βάλει τέλος στὴ βασιλικὴ - βενιζελικὴ διένεξη, ἐνώντας δλονς τοὺς "Ἐλληνες γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας του, τὸ γεγονός ὅτι εἶναι πολιτικὰ πιὸ προοδευτικὸς ἀπὸ τὸν Τσονδερό, μαζὶ μὲ τὴ σχετικὰ μηκόν των ἥλικια, μπορεῖ νὰ δόηγήσουν σὲ προβλήματα μὲ συντηρητικὸς "Ἐλληνες τῆς παλαιᾶς γενιᾶς.»⁴⁸

Ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν δημόσια οἱ «συντηρητικοὶ "Ἐλληνες τῆς παλαιᾶς γενιᾶς» ὑπῆρξε ἡ ἀπόφαση τῆς ἐξόριστης ἐλληνικῆς κυβέρνησης νὰ ἐπιστρατεύσει στὶς 5 Όκτωβρίου τοῦ 1942 τρεῖς κλάσεις Ἑλλήνων αἰγυπτιωτῶν. Μέσα στὸν παροικιακὸ πληθυσμὸ παρουσιάστηκαν ἀντιδράσεις,

46. «Λόγος τῆς Α. Ε. Π. Κανελλόπουλου στὶς ἐλληνικές κοινότητες τοῦ Καΐρου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας στὶς 5 καὶ 17 Μαΐου 1942», ἀγγλικὸ κείμενο FO 371/33161.

47. Π. Κανελλόπουλος, *Ημερολόγιο*, Αθήνα 1977, σ. 42. Τὸν μεγάλο ἐνθουσιασμὸ ἐπιβεβαίωσε καὶ ὁ Στρ. Τσίρκας, ποὺ ἦταν στὸ ἀκροατήριο στὴν Ἀλεξάνδρεια, σὲ συνομιλία μας στὶς 29 Δεκεμβρίου 1979.

48. Τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O., 15 Ιουνίου 1942, R 4208/40/19, FO 371/33196 A.

ὅχι μόνο γιατί ἡ κυβέρνηση δὲν ἔδινε ἀκόμη ἐπιδόματα στίς οἰκογένειες τῶν ἐπιστράτων, ἀλλὰ κυρίως λόγω τῆς σχεδὸν βέβαιης κατάληψης τῶν ὑπαλληλικῶν ἢ ἄλλων ἐπαγγελματικῶν θέσεών τους ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ στοιχεῖο. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῶν Κοινοτήτων νὰ πετύχουν τὴν ἀνάκληση τῆς ἐπιστράτευσης ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, οἱ παραπάνω συντηρητικοὶ κύκλοι, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς ἥδη ἐκφρασμένες ἀνησυχίες κυκλοφόρησαν ἔνα ἔντυπο κατὰ τῆς ἐπιστράτευσης καὶ τοῦ Κανελλόπουλου ποὺ περιεῖχε τὰ ἀκόλουθα :

“Ο ‘Ελληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου ἔγινε τὸ ἀντικείμενο τῆς πιὸ αἰσχρῆς καὶ ἀτιμῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν στρατοκρατῶν συμφεροντολόγων ποὺ ἥρθαν ἀπὸ ἔξω πεινασμένοι γιὰ νὰ καθίσουν πάνω μας σὰ βδέλλες καὶ νὰ στραγγίσουν τὸ αἷμα μας... Ἡ νέα ἐπιστράτευσις τῶν 3 ἥλικιων συναντάει τὴν μεγάλη ἀντίδραση τοῦ λαοῦ...” Ολοὶ ξέρουμε ποιάν ἀπάντηση θὰ δώσουμε στὶς 5 Οκτωβρίου στὸ μοντέρνο δικτάτορα τῶν ἐλευθέρων ‘Ελλήνων Π. Κανελλόπουλο!»⁴⁹

“Οπως προέκυψε ἀπὸ ἔρευνες τῶν Βρετανῶν, οἱ συντάκτες τοῦ κειμένου ἦσαν εὐποροὶ πάροικοι, θαυμαστὲς τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ γερμανόφιλοι.⁵⁰ Ἐπειδὴ ὅμως ἀνάμεσα στὰ ἄτομα αὐτὰ ὑπῆρχαν καὶ «προσωπικότητες» τῆς παροικίας, οἱ ἐνέργειες γιὰ τὴν καταστολὴ ἀντῆς τῆς κίνησης δὲν συνεχίστηκαν πέρα ἀπὸ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τῆς παρακολούθησή της.⁵¹ Ἡ ἴδια ἡ ἐπιστράτευση, ώστόσο, εἶχε ἰδιαίτερη ἐπιτυχία καὶ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη πώς οἱ αἰγυπτιώτες ‘Ελληνες εἶχαν πλήρη συνείδηση τῆς σημασίας τῆς ἐπιστράτευσης.

Τὰ προβλήματα ποὺ ἀνέκυπταν ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευση καὶ παρέμεναν ἐκκρεμῆ καὶ κυρίως ἡ προκλητικὴ ἐμφάνιση τῶν γερμανόφιλων στοιχείων ἐπεισαν τὴν ὁδάδα τοῦ “Ελληνα νὰ προχωρήσει σὲ μιὰ πιὸ σύνθετη δραγανωτικὴ δομὴ ποὺ θὰ τῆς ἔδινε τὴ δυνατότητα μιᾶς πιὸ ἀποτελεσματικῆς παρέμβασης. Σ’ αὐτῇ τους τὴν ἀπόφαση συνέβαλε φυσικὰ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιστράτευσης ποὺ ὁ “Ελλην ἀπὸ νωρίς ὑποστήριζε. Ἐτσι προχώρησαν στὴν ἵδρυση μιᾶς δργάνωσης τὸν Ιανουάριο τοῦ 1943 ποὺ δονομάστηκε «Ἐθνικός Ἀπελευθερωτικός Σύνδεσμος».

Ο ΕΑΣ, ποὺ ἦταν οὐσιαστικὰ ἐκφραστής τῆς ἑαμικῆς πολιτικῆς στὴν παροικία, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς φιλοεαμικὲς δργανώσεις ποὺ δροῦσαν μέσα στὸ στράτευμα, ἦταν νόμιμη δργάνωση μὲ ἐλεύθερη λειτουργία,

49. Π. Κανελλόπουλος, ὁ.π., σ. 149, βλέπε καὶ σσ. 134, 137, 143 - 145, 151 - 152.

50. Τηλεγράφημα Βρ. Πρεσβείας Καΐρου πρὸς F. O., ἀρ. 476, 2 Φεβρουαρίου 1942, R 875/40/19, FO 33160.

51. Ἐπιστολὴ τοῦ Brock (M.I. 5— ὑπηρεσία ἀσφάλειας) πρὸς Dixon (F. O.), 1 Ιουνίου 1943, καὶ ἐπισυναπτομένη ἀναφορά «Ἐλληνες Κομμουνιστὲς» R 4896/-19, FO 371/37197.

ποὺ ἀπέφευγε νὰ κάνει ἀναφορὰ στὶς παράνομες δργανώσεις καὶ κάλυπτε τὸν ἐαμικό του προσανατολισμὸ μὲ ἔνα γενικότερο ἀντιφασιστικὸ χαρακτήρα ποὺ ἦταν ἀνεκτός, ἀν δχι ἀποδεκτὸς ἀπὸ τοὺς Βρεταννούς. Τὸ ἴδρυτικὸ τοῦ ΕΑΣ δημοσιεύτηκε στὸν "Ελληνα στὶς 15 Ιουνίου 1943. Τὸ κείμενο ἀναφερόταν στὴ σημασία τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴ συντριβὴ τοῦ φασισμοῦ καὶ περιέγραφε τὴ διεξαγωγὴ του στὴν Ἐλλάδα, τονίζοντας πῶς δ λαὸς «δὲν πολεμᾶ μόνο γιὰ νὰ διώξει τὸν ἔνερο δυνάστη μὰ καὶ νὰ πάρει δ Ἰδιος στ' ἀντρειωμένα τον χέρια τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς τον τύχες». Παρακάτω, τὸ ἴδρυτικὸ ἔθετε τὰ ἀκόλουθα ἑρωτήματα :

"...παιδὶα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ εἶναι καὶ ἡ μεγάλη μάζα τοῦ ἔξω ἐλληνισμοῦ ποὺ δὲν κρατᾶ δῆλα στὸ χέρι. Ἡ μάζα αὐτὴ θὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὸν ἀγώνα τοῦ λαοῦ μας; Θὰ μείνει ψυχρὸς θεατὴς μιᾶς τιτανομαχίας, ὅταν ἡ ἔκβαση τῆς τιτανομαχίας πούκειται ν' ἀποφασίσει καὶ γιὰ τὶς τύχες τοῦ κόσμου καὶ γιὰ τὶς τύχες τῆς Ἐλλάδας καὶ γιὰ τὶς τύχες τοῦ ἑνητεμένου ἐλληνισμοῦ;"

καὶ ἀπαντοῦσε :

"Οχι, δὲν μένει ἀμέτοχος τοῦ ἀγώνα δ αἰγυπτιώτης ἐλληνισμός... Μερικοὶ Ἐλληνες πολίτες ἔνιωσαν βαθιὰ ὅτι δ καθένας μας σὰν ἄτομο καὶ δ ἐλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου σὰν δμάδα ἔχομε τεράστια εὐθύνη ἀπέναντι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἰστορίας του. "Οτι ἡ ἐλληνικὴ παραδοση καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἰστορία μᾶς ἐπιβάλλονταν μιὰ καὶ μόνη ἀποστολή : ν' ἀγωνιστοῦμε μὲ τὸ λαό μας καὶ γιὰ τὸ λαό μας."⁵²

Ακολουθοῦσε τὸ πρόγραμμα τοῦ ΕΑΣ ποὺ ἔκλεινε συνοψίζοντας τοὺς συγκεκριμένους στόχους τῆς δργάνωσης ποὺ ἤσαν σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ ἔξης : "Ο διαφωτισμὸς τῆς ἐλληνικῆς καὶ ξένης κοινῆς γνώμης στὴ Μέση Ανατολὴ σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση στὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν ἐλληνικὴ ἀντίσταση. Ἡ συμμετοχὴ στὶς προσπάθειες γιὰ ὑλικὴ βοήθεια στὸ λαὸ μὲ προμήθειες καὶ ἡ ἔξασφάλιση οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης γιὰ τὴν ἀντίσταση. Ἡ συμβολὴ στὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων ποὺ δημιούργησε στὴν παροικία ἡ ἐπιστράτευση καὶ τέλος ἡ κινητοποίηση γιὰ καθολικὸ ἰδεολογικὸ καὶ ἔνοπλο ἀγώνα κατὰ τοῦ φασισμοῦ.

Στὶς διαδικασίες γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ ΕΑΣ ἔπαιξε ἡγετικὸ ρόλο δ Γ. Ροῦσσος· ἀρκετοὶ δπαδοὶ τῶν φιλελευθέρων συμμετεῖχαν στὶς δραστηριότητες τῆς δργάνωσης καὶ στὶς τρεῖς πόλεις δπου σχηματίστηκαν τμῆματα τοῦ ΕΑΣ, Ἀλεξάνδρεια, Κάιρο, καὶ Πόρτ Σαΐντ. "Έχουμε δηλαδὴ, σὲ πολὺ μικρότερη κλίμακα βέβαια, μιὰ ἀντανάκλαση τῆς διαδικασίας ποὺ συντελεῖται τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Ἐλλάδα, προσχώρηση φιλελευθέρων στὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ. "Ενα ἐπιπλέον χαρακτηριστικὸ ἦταν τὸ γε-

52. "Ελλην, ἀρ. 6, 15 Ιουνίου 1943.

γονὸς πώς ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μελῶν τοῦ ΕΑΣ ἦσαν διανοούμενοι καὶ καλλιτέχνες. Ἐδῶ ἂς σημειωθεῖ πώς ἡ διεύρυνση τῆς ὁμάδας τοῦ "Ἐλληνα ποὺ συντελέστηκε μὲ τὸ σχηματισμὸ τοῦ ΕΑΣ σήμαινε ἀποδοχὴ εὐρύτερων πολιτικῶν καθηκόντων ἀπὸ τὰ μέλη του καὶ ὅχι διεύρυνση τῆς κοινωνικῆς τους σύνθετης ἀφοῦ ἔξακολουθοῦσε νὰ προσελκύει διανοούμενους. Τὰ ἄρθρα λοιπὸν τοῦ "Ἐλληνα, ποὺ ἔγινε τὸ ἀνεπίσημο ὄργανο τοῦ ΕΑΣ, ἄλλαξαν κάπως μορφὴ ἀλλὰ ὅχι περιεχόμενο. Αὐτὸ μοιάζει νὰ ὑποστηρίζει ὁ Τσίρκας γράφοντας ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα γιὰ τὸν "Ἐλληνα.

"Ο ἀκαδημαϊκὸς χαρακτήρας του μένει πίσω. Τώρα εἶναι μιὰ μαχητικὴ ἐφημερίδα, ποὺ παρακολουθεῖ τὰ γεγονότα καὶ κάποτε χαράζει καὶ τὸ δρόμο τους. Ὡστόσο ἡ ποιότητα μένει πάντοτε ψηλὴ χάρη στὴ συνεργασία δλων τῶν λογοτεχνῶν.⁵³

Μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ "Ἐλληνα πληροφορήθηκαν οἱ πάροικοι τὶς ἀποφάσεις τῆς γενικῆς συνέλευσης τοῦ ΕΑΣ ποὺ ἔγινε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1943.⁵⁴ Τὸν Μάρτιο εἶχαν προηγηθεῖ στὶς δυὸ ἐλληνικὲς ταξιαρχίες ἔξεγέρσεις ὄργανωμένες ἀπὸ τὴν ΑΣΟ, μὲ σκοπὸ τὴν ἐκδίωξη ὁρισμένων ἀξιωματικῶν. Οἱ ἔξεγέρσεις ὀδήγησαν σὲ κυβερνητικὴ κρίση, τὴν παραίτηση τοῦ Κανελλόπουλου καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀριθμοῦ ἀξιωματικῶν ἀπὸ τὶς ταξιαρχίες.⁵⁵ Ἀνασχηματίστηκε ἡ Κυβέρνηση καὶ ἐγκαταστάθηκε ὄριστικὰ στὸ Κάιρο. Ὁ Γ. Ροῦσσος ἔγινε ἀντιπρόδορος καὶ ὁ ἐπίσης φιλελεύθερος Βύρων Καραπαναγιώτης ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. "Οπως ἦταν φυσικό, ἡ γενικὴ συνέλευση τοῦ ΕΑΣ χαιρέτισε τὴν εἵσοδο τοῦ Ρούσσου καὶ σὲ σχετικὸ ψήφισμα τοῦ ζητοῦσε νὰ «καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν καὶ ἔξουδετερώση πᾶσαν ἀντίδρασιν ἐναντίον τῶν πατριωτικῶν καὶ κοινωνικῶν σκοπῶν τοὺς ὅποιους ἐπιδιώκει ὁ ΕΑΣ». ⁵⁶ Σὲ δεύτερό της ψήφισμα ἡ γενικὴ συνέλευση ζητοῦσε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση ν' ἀναλάβει τὰ ἐπιδόματα γιὰ τὶς οἰκογένειες τῶν ἐπιστράτων ὡς κρατικὴ ὑποχρέωση, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἔξαρτημένες οἱ οἰκογένειες ἀπὸ τὴν ἴδιωτικὴ πρωτοβουλίᾳ.⁵⁷ Ἐνῶ τὸ καιρὸ ποὺ ἔκανε τὴ γενικὴ του συνέλευση ὁ ΕΑΣ εἶχε ζωὴ μοναχὰ τριῶν μηνῶν εἶχε ἥδη μιὰ σημαντικὴ ἐκδήλωση στὸ ἐνεργητικό του. Στὶς 26 Μαρτίου εἶχε δργανώσει συγκέντρωση γιὰ

53. Στρ. Τσίρκας, δ.π., σ. 486.

54. "Ἐλλην, ἀρ. 16, 15 Ἀπριλίου 1943.

55. Γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ βλέπε : H. Fleischer, δ.π., σσ. 18 - 20· P. Papastratis, δ.π., σσ. 206 - 218· καὶ Λ. Ιωάννου, δ.π., σσ. 25 - 34.

56. "Ἐλλην, δ.π., ἀρ. 16.

57. Οἱ πάροικοι εἶχαν σχηματίσει τὴν «Ἐπιτροπὴ Ἀλεξανδρείας Περιθάλψεως Οἰκογενειῶν Ἐπιστράτων», ποὺ στὴν περίοδο τοῦ πολέμου συγκέντρωσε 560.680 αἰγ. λίρες ἀπὸ εἰσφορές. Μόνο ἀπὸ τὸν Αὔγουστο τὸ 1943 συνέβαλε καὶ ἡ κυβέρνηση στὴν περίθαλψη.

τὴν ἑθνικὴν ἐπέτειο τὴν ὁποίᾳ παρακολούθησε καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Τσουδερὸς — πιθανότατα μετὰ ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Γ. Ρούσσου — καὶ μεγάλος ἀριθμὸς παροίκων ἀφοῦ δὲ Κῆρυξ ἔγραψε τὴν ἄλλη μέρα πώς ἦταν «ἄπειρον τὸ ἀκροατήριον».⁵⁸

Οἱ παραπάνω δραστηριότητες τοῦ ΕΑΣ δὲν ἄργησαν νὰ προκαλέσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν βρεταννικῶν ἀρχῶν στὴν Αἴγυπτο. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1943 οἱ βρεταννικὲς μυστικὲς ὑπηρεσίες στὸ Κάιρο ἐτοίμαζαν μιὰ ἔκθεση γύρω ἀπὸ τὴ δράση τῶν Ἑλληνικῶν ἀριστερῶν δργανώσεων στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Μέση Ἀνατολή, ἀντίγραφο τῆς δόπιας στάλθηκε στὸ Foreign Office. Στὸ σημεῖο ποὺ ἀναφέρεται στὶς δραστηριότητες τῶν δργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολή, ἡ ἔκθεση σημειώνει πώς «στὴν Αἴγυπτο οἱ κομμουνιστὲς ἔχοντες προσεγγίσει μὲν ἐπιτυχία τὰ ἀριστερὰ στοιχεῖα στὶς ἔνοπλες δυνάμεις καὶ ἀνάμεσα στοὺς πολίτες».⁹⁹ Οἱ συντάκτες τῆς ἔκθεσης ἥσαν πεπεισμένοι πώς οἱ ἀντιφασιστικὲς δργανώσεις στὶς ἔνοπλες δυνάμεις ἥσαν «κομμουνιστικὲς» δργανώσεις ἀλλὰ ἔξεφραζαν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ κατὰ πόσο τὸ ἴδιο ἵσχυε καὶ γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ ΕΑΣ, ἀφοῦ σὲ αὐτὸν συμμετεῖχαν καὶ φιλελεύθεροι. Δὲν ἀμφέβαλλαν δμως πώς ὑπῆρχε στενὴ συνεργασία τοῦ ΕΑΣ μὲ τὴν ΑΣΟ, ἀφοῦ συνέκλιναν οἱ πολιτικὲς θέσεις τῶν δργανώσεων. Πρὶν λάβει αὐτὴ τὴν ἔκθεση, τὸ Foreign Office δὲν εἶχε δώσει σημασία στὶς κινήσεις τῆς δμάδας γύρω ἀπὸ τὸν Ἐλληρα. Μάλιστα, ἀπὸ τὸ 1942 ποὺ ἀποκαταστάθηκαν σταδιακὰ οἱ ἐπικοινωνίες μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἐνδιαφερόταν δὲν καὶ λιγότερο γιὰ τὶς πολιτικὲς διαδικασίες μέσα στὴν παροικία. Οἱ ἀναφορὲς στοὺς αἴγυπτιῶντες Ἐλληνες στὰ τηλεγραφήματα μεταξὺ Καΐρου καὶ Λονδίνου ἥσαν σπάνιες μετὰ τὴν ἐπιστράτευση τοῦ 1942. Ἡ ἐπίσημη ἐμφάνιση μιᾶς φιλο-εαμικῆς δργάνωσης στὴν παροικία δμως, δὲν μποροῦσε νὰ περάσει ἀπαρατήρητη, καὶ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια πώς οἱ βρεταννικὲς ἀρχές, στὴν καταστολὴ τοῦ ἐαμικοῦ κινήματος στὴ Μέση Ἀνατολή δὲν ἀγνόησαν τὸν ΕΑΣ.

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1943 ἄρχισαν νὰ διαψεύδονται οἱ ἐλπίδες τῶν ἐαμικῶν δργανώσεων πώς ἡ ἔξοριστη κυβέρνηση μὲ τὴ νέα τὴν σύνθεση (εἰχε στὸ μεταξὺ συμπεριλάβει καὶ τὸν Σοφοκλῆ Βενιζέλο, 1894 - 1964), θὰ τοὺς παρεῖχε ἐλευθερία κινήσεων καὶ θὰ ἔπαιρνε μέτρα κατὰ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ τῶν μοναρχικῶν ποὺ εἶχαν ἀπομείνει στὸ στράτευμα. Ὁ ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν Βύρων Καραπαναγιώτης συναίνεσε στὸ βρεταννικὸ σχέδιο ἔξαντλητικῶν γυμνασίων στὴν ἔρημο γιὰ τὴν 2η ταξιαρχία, ποὺ ὀδήγησαν σὲ ἐπεισόδια ποὺ κατέληξαν σὲ συλλήψεις πολλῶν ἀριστερῶν στρατιωτῶν καὶ στὴν

58. Ἐφημερίδα Κῆρυξ Καΐρου, 27 Μαρτίου 1943.

59. "Ο.π., ἐπιστολὴ τοῦ Brock (M.I. 5) πρὸς Dixon (F.O.), 1 Ιουνίου 1943, κ.λπ.

άπομάκρυνσή τους σε «τάγμα ἀνεπιθυμήτων» ποὺ ἀπομονώθηκε.⁶⁰ Ο ὑπουργὸς Ναυτικῶν Σοφοκλῆς Βενιζέλος ἔκανε ἐκκαθαρίσεις μελῶν τῆς ΑΟΝ ἀπὸ τὰ πλοῖα.⁶¹ Ἀλλὰ τὴν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο ἄλλαξε τὸ δυσάρεστο γιὰ τὶς ἐαμικὲς δργανώσεις πολιτικὸ κλίμα. Τὸν Αὔγουστο τοῦ 1943 ἔφτασαν στὸ Κάιρο ἀπὸ τὰ βουνά τῆς Ἑλλάδας ἀντιπρόσωποι τῶν ἀντιστασιακῶν δργανώσεων ΕΑΜ - ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ καὶ ΕΚΚΑ.⁶² Οἱ ἐπαφὲς τῶν ἀντιπροσώπων μὲ τὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση καὶ τοὺς ἄλλους πολιτικοὺς παράγοντες ἀπέφεραν ἐπίσημες δηλώσεις τῆς κυβέρνησης καὶ τῶν ἀντιπροσώπων πὼς ὁ βασιλιὰς ἔπρεπε νὰ μὴν ἐπιστρέψει μεταπολεμικὰ στὴν Ἑλλάδα πρὶν γίνει δημοψήφισμα. Ἡ ἐπίσκεψη ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ΕΑΜ νὰ ἀνταλλάξουν ἀπόψεις καὶ ἐμπειρίες μὲ τὰ ἡγετικὰ στελέχη τοῦ ἐαμικοῦ κινήματος στὴ Μέση Ἀνατολή. Δὲν μεσολάβησε ἄλλη ἀμεση ἐπαφὴ τῶν δύο πλευρῶν πρὶν ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Ἀπριλίου 1944, ἅρα εἶναι πολὺ σημαντικὸ νὰ ἔξακριβωθεῖ ὃν δόθηκαν συγκεκριμένες ἐντολὲς ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ΕΑΜ Τζίμα καὶ Π. Ρούσο γιὰ «ἐκδήλωση», δηλαδὴ κίνημα τῶν ἐαμικῶν δργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολὴ στὴν περίπτωση ποὺ τὸ ΕΑΜ θὰ σχημάτιζε κυβέρνηση στὰ βουνά. Ὁριστικὴ ἀπάντηση δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ ἀκόμη, κι οὕτε εἶναι στὰ πλαίσια τοῦ ἄρθρου τούτου. Ὡστόσο, προσεκτικὴ μελέτῃ ὅλων τῶν πηγῶν ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας, ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς δὲν δόθηκαν συγκεκριμένες ἐντολὲς καὶ πὼς ἡ ἡγεσία στὴ Μέση Ἀνατολὴ πῆρε αὐτόνομα ἀπόφαση γιὰ «ἐκδήλωση» τὸν Ἀπρίλιο.⁶³ Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει πιὸ εἰδικὰ ἡ σημασία καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς ἐπίσκεψης στὸν παροικιακὸ χῶρο καὶ εἰδικὰ στὸν ΕΑΣ, θέματα ποὺ δὲν ἔχουν ἀπασχολήσει τοὺς περισσοτέρους μελετητὲς τῆς περιόδου. Ὁργανώθηκαν δύο συναντήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ΕΑΜ, Α. Τζίμα, Π. Ρούσου καὶ Κ.

60. Λ. Ιωάννου, δ.π., σ. 34 - 36· συνομιλία μὲ τὸν Λ. Ράππα, 11 Ιανουαρίου 1979· «περίληψη ἀναφορᾶς τῆς 210 ΒΜΜ τῆς 9ης Στρατιᾶς γιὰ τὰ γεγονότα στὴ 2η Ἑλληνικὴ Ταξιαρχία» (στὰ ἀγγλικά), R 6946/194/19, FO 371/37216 καὶ τηλεγράφημα ἀπὸ Βρεταννὸ πρεσβευτὴ Leeper πρὸς F. O., v. 17, 14 Ιουλίου 1943, R 6479/41/19, FO 371.

61. Γ. Δαφνῆς, Σοφοκλῆς Βενιζέλος, Ἀθῆνα 1970, σ. 228· ἐφομερίδα τῆς ΑΟΝ ‘Ἐλευθερίᾳ’, ἀρ. 19, Ιούλιος 1943.

62. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ τοῦ πλούσια. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὰ ἄρθρα τῶν Clogg, Woodhouse καὶ Myers στὸ P. Auty and R. Clogg, *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, Λονδίνο 1975· καὶ Π. Ρούσος, *Ἡ Μεγάλη Πενταετία*, Ἀθῆνα 1976, τόμ. Α’, σσ. 391 - 455.

63. Ὁ Γ. Ἀθανασιάδης ὑποστηρίζει (στὸ βιβλίο του, δ.π., σ. 210) πὼς ὁ Σαλᾶς τοῦ εἶπε, σὲ συζήτησή τους τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944, πὼς ὁ Π. Ρούσος τοῦ ἔδωσε ἐντολὴ γιὰ «ἐκδήλωση». Αὐτὸ τὸ ἔχει ἀρνηθεῖ ὁ Ρούσος στὸ βιβλίο του (δ.π., σ. 409), ἐνδὸ Τζίμας ἔχει ἐκφράσει σοβαρές ἀμφιβολίες διτὶ μποροῦσαν τέτοιες ὁδηγίες νὰ είχαν δοθεῖ. Βλέπε H. Fleischer, δ.π., σ. 33, ὅπου ἀναφέρονται καὶ ἄλλες πηγὲς στὶς ὁποῖες δὲν ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη τοῦ Ἀθανασιάδη.

Δεσποτόπουλου μὲ τὰ μέλη τοῦ ΕΑΣ σὲ σπίτια μελῶν στὸ Κάιρο, καθὼς ἐπίσης καὶ διάφορες λαϊκὲς συγκεντρώσεις. Σ' αὐτές, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ΕΑΜ διαπίστωσαν μ' ἔκπληξη καὶ χαρὰ τὰ φιλοεαμικὰ αἰσθήματα πολλῶν παροίκων. Ὁ Π. Ροῦσος ἔχει γράψει σχετικά:

«Ἐλναι ἀδύνατο νὰ περιγράψουμε τὸ πανδαιμόνιο ἐνθουσιασμὸν ὃπερ τοῦ ΕΑΜ ποὺ ἔσπασε στὴν ἄφιξῃ μας. Ἀνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά ἀνοιγαν τὶς καρδιές τους γιὰ νὰ ξαποστέλλουν τὴν ἀγάπη τους στὰ μαχόμενα παιδιὰ τῆς Ἑλλάδας... Ἔγινε ἐδαφος ἀνάμεσα στὸ πληθυσμὸ (ποὺ συνεχίστηκε καὶ τὶς ὑπόλοιπες μέρες τῆς παραμονῆς μας καὶ ἀπέδωσε ἀρκετὲς χιλιάδες λίρες). Ἡ χαρά μας ἦταν ἀνείπωτη καὶ βλέπαμε τώρα πόσο ἀγνοούσαμε — λόγω τῶν βρετανικῶν μέτρων — τὴν πραγματικὴ εἰκόνα τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.»⁶⁴

Ἡ παρουσία τῶν ἀνταρτῶν ὅχι μόνο προκάλεσε τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν παροίκων ἀλλὰ ἔδωσε νέα ὥθηση στὶς κινήσεις τοῦ ΕΑΣ. Ἡ de facto ἀναγνώριση τῆς σημασίας καὶ τοῦ ρόλου τῶν ἀνταρτῶν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κυβέρνηση καὶ ἡ δήλωσή της σχετικὰ μὲ τὸ βασιλιὰ ἐπιτρέπουν στὸν ΕΑΣ νὰ γίνει ιδεολογικὰ σαφέστερος. Στὸ τεῦχος τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ Ἑλληνα δημοσιεύτηκε ἀρθρο τοῦ Π. Ρούσου μὲ τίτλο: «Ιστορικὴ Προσταγὴ τοῦ Ἐθνους», ποὺ παρέθετε τὴ δράση καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ ΕΑΜ.⁶⁵ Παράλληλα, ὁ ΕΑΣ δὲ δίστασε νὰ χρησιμοποιήσει τὸ κύρος ποὺ ἀποκτούσε σᾶν δργάνωση ταυτισμένη μὲ τὸ ἐθνικοπελευθερωτικὸ κίνημα τοῦ ἐλλαδικοῦ κέντρου γιὰ νὰ προσεταιριστεῖ δημοκρατικὲς προσωπικότητες τῆς παροικίας. Μερικὲς ἐβδομάδες μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀντιστασιακῶν δργανώσεων γιορτάστηκε πανηγυρικὰ ἡ τρίτη ἐπέτειος τοῦ «Οχι». Μὲ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ΕΑΣ συγκροτήθηκε δργανωτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Μ. Σαλβάγο, πρόεδρο τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητας Ἀλεξάνδρειας, Κλ. Νικολάου, πρόεδρο τῆς Κοινότητας Ἰμπραϊμίας, καὶ ἀπὸ ἄλλες προσωπικότητες. Ἡ ἐκδήλωση ἔγινε στὶς 28 Οκτωβρίου 1943 σὲ κινηματογράφο τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὃπου μίλησε ὁ Θ. Πιερίδης τονίζοντας τὴν ἀνάγκη ἐνὸς «ένωμένου ἀγώνα». Ἔγινε ἀνάλογη ἐκδήλωση στὸ Πόρτ Σαΐντ, ὃπου μίλησε ὁ γραμματέας τοῦ τμήματος τοῦ ΕΑΣ, Π. Ξένος.

Τὴν ἴδια μέρα στὸ Κάιρο ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκθεσῆς ποὺ δργάνωσε ὁ ΕΑΣ μὲ τίτλο: «Δυὸς Χρόνια Σκλαβιᾶς — Δυὸς Χρόνια Ἀγώνας» ποὺ εἶχε ἥδη προβληθεῖ μ' ἐπιτυχία στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ὁπως ἔγραψε στὸν πρόλογο τοῦ λευκώματος τῆς ἐκθεσῆς ὁ Γιωργος Σεφέρης, σκοπός τῆς ἦταν νὰ προβληθοῦν οἱ ἄθλιες συνθῆκες τῆς ζωῆς τοῦ ἀγωνιζό-

64. Π. Ροῦσος, δ.π., σ. 412· συνομιλία μου μὲ Κ. Δεσποτόπουλο 28 Σεπτ. 1979.

65. «Ἑλλην, ἀρ. 20, 15 Σεπτεμβρίου 1943.

μενου ελληνικοῦ λαοῦ. Χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ φωτογραφίες καὶ πίνακες ζωγραφικῆς ποὺ ἔκαναν τὴν ἐκθεση πιὸ ρεαλιστικὴ καὶ πιὸ ἄμεση. Ὁ Σεφέρης ἤταν τότε ὑπεύθυνος τοῦ γραφείου τύπου τῆς ἑξόριστης κυβέρνησης καὶ οἱ φωτογραφίες καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀνῆκαν στὴν ὑπηρεσία του καὶ δόθηκαν μὲ δική του πρωτοβουλίᾳ.⁶⁶ Εἶχε ἥδη προηγηθεῖ μιὰ συνεργασία του μὲ τὸν ΕΑΣ τὸν Μάϊο τοῦ 1943 ὅπου ἔγινε ἡ γνωστὴ διάλεξη γιὰ τὸν Μακρυγιάννη ποὺ δημοσιεύτηκε δόλοκληρη στὸν "Ελληνα".⁶⁷ Οἱ πίνακες ζωγραφικῆς ἦσαν ἔργα Ἐλλήνων ζωγράφων τῆς Ἀλεξάνδρειας, ἐνῶ πολλὰ ἄλλα μέλη τοῦ ΕΑΣ ἐργάστηκαν γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ διαφήμιση τῆς ἐκθεσῆς. Οἱ δργανωτὲς ὑπολογισαν πῶς γύρω στὰ δεκαπέντε χιλιάδες ἄτομα ἐπισκέφτηκαν τὴν ἐκθεση. Ἡ ἐφημερίδα *Ταχυδόρομος* ἔγραψε τονίζοντας τὴ μεγάλη τῆς ἀπήχηση:

"Πολλαὶ γυναικεὶς καταθέτονταν ἀνθη πρὸ τῆς στήλης στὴν ὁποίᾳ ἔχονταν ἀναγραφῆ τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων εἰς Ἀλαμέϊν, ἐνῶ ἄλλαι ἀπερχόμεναι τῆς ἐκθέσεως, μεταβαίνονταν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἅγιον Σάββα καὶ ἀνάβονταν κεράκια."⁶⁸

Τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκθεσῆς στὸ Κάιρο ἔγιναν μὲ τὴν παρουσία τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἐ. Τσουδεροῦ, τοῦ ἀντιπροέδρου Γ. Ρούσσου καὶ τῶν ὑπουργῶν Βούλγαρη καὶ Δημητρακάκη, πράγμα ποὺ σήμαινε μεγάλη πολιτικὴ ἐπιτυχία τοῦ ΕΑΣ. Δυὸς μῆνες ἀργότερα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, στὸν ἀπολογισμὸν ἐνὸς χρόνου δράσης ὁ ΕΑΣ σημείωνε πῶς ἡ ἐκθεση αὐτὴ ἤταν ἡ πιὸ σημαντικὴ διαφωτιστικὴ ἐνέργεια τῆς ὁργάνωσης καὶ πῶς βοήθησε νὰ γίνει τὸ κίνημα τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης «τὸ πραγματικὸ καμάρι τῶν Ἐλλήνων τῆς Αἴγυπτου».⁶⁹

Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ δὲν ἤταν καθόλου ὑπερβολική. Ἡ συγκίνηση ποὺ προκάλεσε ἡ ἐκθεση μεταφράστηκε σὲ ἐνθουσιώδη κινητοποίηση γιὰ τὸν «ἔρανο βιταμινῶν» ποὺ διοργάνωσε ὁ ΕΑΣ σὰν προέκταση τῆς ἐκθεσῆς. Ἄλλωστε ἤταν οἱ ἴδιοι οἱ ἐπισκέπτες ποὺ ἐπέμεναν νὰ διεξαχθεῖ ἔρανος γιὰ τὴν ὑλικὴ βοήθεια τῶν ἀγωνιζομένων Ἐλλήνων. "Ἐνα ἀπὸ τὰ ντοκουμέντα τῆς ἐκθεσῆς ποὺ προκάλεσε μεγάλο ἐνδιαφέρον ἤταν ἡ μελέτη ἐνὸς Ἰταλοῦ γιατροῦ ποὺ περιέγραψε τὰ ὀδυνηρὰ συμπτώματα ποὺ παρουσίαζαν τὰ παιδιὰ στὴν Ἐλλάδα ἀπὸ ἔλλειψη βιταμινῶν. Ὁ ΕΑΣ κάλεσε ἀντιπροσώπους τῶν παροικιακῶν σωματείων καὶ δργανώσεων γιὰ νὰ συζητήσουν τὴ δυνατότητα διεξαγωγῆς ἐράνου γιὰ τὴν ἀποστολὴ βιταμινῶν στὰ 400.000 παιδιὰ ὑλικίας 2 - 12 χρονῶν στὴν Ἐλλάδα. Τελικὰ 18 διαφορετικὲς παροικιακὲς ὁργανώσεις ἦ ἰδρύματα ὑποστήριξαν τὸν ἔρανο,

66. Στρ. Τσίρκας, δ.π., σ. 489.

67. "Ελληνη", ἀρ. 18, 15 Ἰουνίου 1943.

68. Στρ. Τσίρκας, δ.π., σ. 491.

69. "Ελληνη", ἀρ. 24, 15 Ἰανουαρίου 1944 (ἔνθετο).

μεταξύ τῶν ὁποίων οἱ Κοινότητες Ἀλεξάνδρειας καὶ Καΐρου καθὼς καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὴν Αἴγυπτο. Οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς τὶς δργανώσεις εἶχαν διοικητικὰ συμβούλια ἀποτελούμενα ἀπὸ φιλελευθέρους ποὺ δὲν ἀρνήθηκαν τὴ συνεργασία μὲ τὸν ΕΑΣ. Δημιουργήθηκε ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς δργανώσεις ἡ «Ἐπιτροπὴ Ἐράνου», ὅπου ὁ ΕΑΣ συμμετεῖχε ἰσότιμα.⁷⁰ Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς κυβέρνησης ἐκφράστηκαν δισταγμοὶ ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸν Τσουδερό, ἀλλὰ οἱ ὑπουργοὶ Γ. Ροῦσσος καὶ Σ. Βενιζέλος συνεισέφεραν. Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Τσουδεροῦ ὀφείλονταν στὸ γεγονὸς πώς ἡ πρωτοβουλία τοῦ ΕΑΣ ἀποκάλυπτε τὴ δυσκινησία τῆς ἔξοριστης κυβέρνησης στὸ θέμα τῆς βοήθειας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων μέσα ἀπὸ τὸν παροικιακὸ τύπο καὶ κυρίως ἡ προβολὴ τοῦ ἐράνου ἀπὸ τὶς φιλελεύθερες ἐφημερίδες προετοίμαζαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἐράνου, ὅταν θὰ ἄρχιζε τὴν 1η Δεκεμβρίου 1943. Πράγματι, τὴν πρώτη μέρα συγκεντρώθηκαν στὸ Κάιρο 2.500 λίρες σ' ὅλη τὴν Αἴγυπτο. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ ΕΑΣ βρήκε τὴν πιὸ πλατιὰ ἀνταπόκριση στοὺς παροίκους· συνεισέφεραν βιομήχανοι καὶ γκαρσόνια, δάσκαλοι καὶ ὑπάλληλοι καταστημάτων, βαμβακέμποροι καὶ καπνοπῶλες. Συνέβαλαν σημαντικὰ καὶ οἱ στρατευμένοι "Ἑλληνες μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο: προσφέρθηκαν γιὰ τὸν ἔρανο ἀκόμη καὶ οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ ποδοσφαιρικὴ συνάντηση μεταξύ ὁμάδων τῆς βρετανικῆς καὶ Ἑλληνικῆς ἀεροπορίας.⁷¹ Μιὰ ματιὰ στὸν παροικιακὸ τύπο ποὺ δημοσίευε καθημερινὰ τὸ ἀποτελέσματα τοῦ ἐράνου, δίνει παραστατικὰ τὸν ἐνθουσιασμό. Ὁ *Ταχυδόρμος*, ἔγραφε:

"Ο χθὲς διενεργηθεὶς ἔρανος ἀπὸ Κυρίας καὶ Δεσποινίδας εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ κέντρα ἀπέφερε 60 λίρες. Ο ἔρανος θὰ ἔξακολουθήσῃ καὶ σήμερον εἰς τὰς ὁδούς, τὰ κέντρα καὶ τοὺς κινηματογράφους. Αξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ προσέφεραν 17 λίρες. "Ενας μικρούλης ἔφερεν εἰς τὸν [Σύλλογο] Αἰσχύλο - Αρίωνα τὸν κονυμπαρᾶ του, τὸν ἔσπασε καὶ προσέφερε τὰ ἐν αὐτῷ 52 γρόσια",⁷²

ἐνῶ πληροφοροῦσε μιὰν ἄλλη μέρα τοὺς ἀναγνῶστες του πώς ἔγινε μὲ ἐπιτυχία ἔρανος τὴν Κυριακὴ σὲ τρεῖς ἐλληνορθόδοξες ἐκκλησίες τῆς παροικίας στὴν Ἀλεξάνδρεια.⁷³ Μέχρι τὸν Μάρτιο τοῦ 1944 εἶχαν συγκεντρωθεῖ συνολικὰ 41.000 λίρες ποὺ παραδόθηκαν στὴν ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Εἶχαν παρουσιασθεῖ προβλήματα σχετικὰ μὲ τοὺς τρόπους ἀγορᾶς καὶ ἀποστολῆς τῶν βιταμινῶν καὶ εἶχε ἐνδιαφερ-

70. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου, Φάκελος Βιταμινῶν, Πρακτικά Συνεδριάσεων Ἐπιτροπῆς Βιταμινῶν.

71. Στρ. Τσίρκας, δ.π., σσ. 492 - 493.

72. *Ταχυδόρμος*, 12 Δεκεμβρίου 1943.

73. *Ταχυδόρμος*, 10 Δεκεμβρίου 1943.

θεῖ απὸ νωρὶς ὁ Ἰδιος ὁ Πατριάρχης γιὰ νὰ βρεθεῖ λόση.⁷⁴ Ἀρχισαν ἐπαφὲς μὲ τὴν «Ἐλληνικὴ Ἐπιτροπὴ Περιθάλψεως» στὴν Ἀμερικὴ χωρὶς ἄμεσο ἀποτέλεσμα. Φαίνεται πῶς μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Ἀπριλίου 1944 δὲν δείχθηκε ἡ ἀπαιτούμενη μέριμνα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση, πιθανότατα γιὰ πολιτικοὺς λόγους. Ἡ ἀποστολὴ χρημάτων καθυστέρησε ἀρκετὰ χρόνια καὶ 7.000 λίρες δόθηκαν στὸν Πατριάρχη μετὰ ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ τότε βασιλιᾶ Παύλου. Τὰ ὑπόλοιπα χρήματα δόθηκαν στὸν Ἑλληνικὸν Ἐρυθρὸν Σταυρό, καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὲς διαβουλεύσεις καὶ διαφωνίες μεταξὺ τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἐράνου» καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, συμφωνήθηκε νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν ἴδρυση «Ἀσκληπιείου Φυματιώσεως τῶν Ὁστῶν» στὴν Μηχανιώνα Θεσσαλονίκης. Τὰ ἔγκαίνια ἔγιναν τὸν Νοέμβριο τοῦ 1948 ἀλλὰ οἱ ἐργασίες σταμάτησαν τὸ 1950 γιατὶ ὑπῆρχε ἔλλειψη χρημάτων.⁷⁵

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἐράνου, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, δὲ ΕΑΣ, κλείνοντας ἔνα χρόνο ζωῆς, ἔκανε τὸν ἀπολογισμό του. Οἱ ἐκτιμήσεις τῆς ὁργάνωσης, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸν *“Ἐλληνα*, ἥσαν θετικὲς καὶ ἡ ὁργάνωση ὑποστήριξε πῶς εἶχε ἐκτελέσει τὸν προορισμό της ἀφοῦ κατόρθωσε νὰ γίνει «ἔνα ζωτανὸ κομμάτι τοῦ ἀγωνιζομένου λαοῦ τῆς Ἑλλάδας μέσα στὸν ἔξινητεμένο Ἑλληνισμό, στὸν ὅποῖον ἔφερε ἔνα μή τυμα ἀγώνα, θάρρους καὶ ἐλπίδος».⁷⁶ Ἀκόμη δῶμας καὶ ἡ ἐπιπρόσθετη ἰκανοποίηση ἀπὸ τὴν πορεία τοῦ ἐράνου δὲν μποροῦσε νὰ κρύψει τὰ ἀπειλητικὰ σύννεφα στὸν πολιτικὸ δρίζοντα, ποὺ σκοτείνιαζε ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943. Οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν περίοδο ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἐπίσκεψη τῶν ἀνταρτῶν ὅξιναν τοὺς πολιτικοὺς ἀνταγωνισμούς. ‘Ο βασιλιὰς Γεώργιος Β’ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Churchill ἀγνόησε τὴν γνώμη τῆς κυβέρνησης καὶ τῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων γιὰ τὴν παραμονή του ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μέχρι ν’ ἀποφασίσει ὁ λαός μὲ δημοψήφισμα γιὰ τὴν τύχη τῆς μοναρχίας. Στὰ Ἑλληνικὰ βουνὰ συγκρούστηκαν τμῆματα τοῦ ΕΛΑΣ καὶ τοῦ ΕΔΕΣ τὸν Ὁκτώβριο. Δύο ἄλλα γεγονότα ἐπηρέασαν συγχρόνως τὴν κοινὴ γνώμη τῆς παροικίας. Μετὰ τὴν ἀποτυχημένη ἀπόπειρα κατάληψης τῆς Σάμου ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς ποὺ τερματίστηκε τὸ Νοέμβριο, ἔφθασαν στὴν Αἴγυπτο μέλη τοῦ ΕΛΑΣ Σάμου. Ἐκαναν δηλώσεις ὑποστηρίζοντας πῶς ἡ συμπεριφορὰ τῶν Βρεταννῶν ἀπέναντι στὸν ΕΛΑΣ Σάμου ἦταν ἔχθρική.⁷⁷ Τὸν Ἰδιο καιρὸ ἔγινε γνωστὴ στὴν Αἴγυπτο ἡ ὑπόθεση τῶν ἐπαφῶν τοῦ Νεοζηλανδοῦ ἀξιωματικοῦ Don Stott μὲ τοὺς

74. Στρ. Τσίρκας, δ.π., σ. 495.

75. Ἀρχεῖα Ἐλληνικῆς Κοινότητας Καΐρου, Φάκελλος Βιταμινῶν, Ἀλληλογραφία Ἐπιτροπῆς Καΐρου μὲ τὸν Ε.Ε.Σ. Μιὰ ποιό λεπτομερής ἔξιστόριση δὲν είναι στὰ πλαίσια τοῦ ἄρθρου τούτου.

76. *“Ἐλλην*, ἀρ. 24, 15 Ἰανουαρίου 1954 (ἔνθετο).

77. Γ. Ἀθανασιάδης, δ.π., σσ. 146 - 147.

Γερμανούς στήν 'Αθήνα. Ασχετα μὲ τὸ ἄν ἐνήργησε μὲ δικῆ του πρωτοβουλία ὁ ἀξιωματικὸς ἢ ἐνήργησε κατόπιν διαταγῆς, ἡ ἐντύπωση ποὺ δημιούργησε ἡ εἰδηση τῶν ἐπαφῶν τότε στήν Αἴγυπτο ἥταν δυσμενέστατη ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στοὺς παροίκους ποὺ ὑποστήριζαν τὴν πολιτικὴ τοῦ ΕΑΜ καὶ συνδύαζαν τὶς δύο παραπάνω εἰδήσεις, βγάζοντας τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ μετέπειτα στάση τῶν Βρετανών ἀπέναντι στὸ ΕΑΜ - ΕΛΑΣ θὰ ἥταν ἔχθρική.⁷⁸ Ολες οἱ παραπάνω ἐνδείξεις, καὶ κυρίως ἡ ἀδυναμία τῆς κυβέρνησης νὰ ἐπιβάλει τὴν θέλησή της στὸν Γεώργιο, ὀδήγησαν τὸν Γ. Ρούσσο νὰ παραιτηθεῖ τὸν Νοέμβριο, παραμένοντας τυπικὰ στὴ θέση του μέχρι τὶς ἀρχές Ιανουαρίου. Ο ΕΑΣ, στὸν ἀπολογισμό του τὸν ἴδιο μῆνα, ἔθετε σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς ἀμεσες ἐπιδιώξεις τῆς ὀργάνωσης τὴν ἐνοποίηση τοῦ ἀγώνα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν 'Ελλάδα, κάτω ἀπὸ μιὰ κοινὴ καθοδήγηση.⁷⁹ Η θέση αὐτὴ ἀντανακλοῦσε τὶς ἀπόψεις τοῦ ΕΑΜ. Εἶχαν ἡδη ἀρχίσει ἐπαφὲς μεταξὺ τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης καὶ τῶν πολιτικῶν στήν 'Αθήνα, ἐνῷ τὸ ΕΑΜ εἶχε δείξει προθυμία νὰ ἔξετάσει τὴν δυνατότητα συνεργασίας μὲ τοὺς πολιτικοὺς καὶ τὴν κυβέρνηση. Τὸν Ιανουάριο ἄρχισαν νὰ διατυπώνονται καὶ ἀντιπροτάσεις μεταξὺ τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ ΕΑΜ μέσω τοῦ 'Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ.⁸⁰ Ενῷ οἱ συνομιλίες ἦσαν μυστικὲς διέρρευσαν φῆμες στήν Αἴγυπτο γιὰ προσέγγιση κυβέρνησης καὶ ΕΑΜ, γεγονὸς ποὺ ἀνησύχησε τοὺς φιλομοναρχικοὺς παροίκους. Προχώρησαν λοιπὸν στὸ σχηματισμὸ δργάνωσης μὲ τίτλο «Πανελλήνιος 'Ενωσις» στὸ Κάιρο καὶ σὲ ἄλλες πόλεις, γιὰ νὰ καταστήσουν γνωστὴ τὴν ἀφοσίωση ἐνὸς τμήματος τῆς παροικίας στὸν Γεώργιο Β' καὶ τὴν ἀντίθεσή του σὲ συναλλαγὲς κυβέρνησης καὶ ἀριστερῶν. Η ἐμφάνιση φιλομοναρχικῆς παροικιακῆς δργάνωσης εἶναι ἄλλη μιὰ ἐνδειξη τῆς ἐπίδρασης ποὺ εἶχε στήν παροικία ἡ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὶς Ἑλληνικὲς πολιτικὲς ἔξελιξεις. Η «Πανελλήνιος 'Ενωσις» δραστηριοποιήθηκε ἰδιαίτερα μετὰ τὸν 'Απρίλιο τοῦ 1944 καὶ εἰδικὰ στὴν περίοδο τοῦ ἐμφύλιου πολέμου στήν 'Ελλάδα.

Οἱ ἐπαφὲς τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης μὲ τοὺς πολιτικοὺς παράγοντες στήν 'Αθήνα καὶ τὸ ΕΑΜ συνεχίστηκαν καὶ τὸν Φεβρουάριο χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τὸ ΕΑΜ ἀποφάσισε νὰ δώσει λύση στὸ ἀδιέξοδο τῶν συνομιλιῶν, σχηματίζοντας στὶς 10 Μαρτίου τὴν «Πολιτικὴ 'Ἐπιτροπὴ 'Εθνι-

78. Γ. 'Αθανασιάδης, δ.π., σ. 151· Β. Νεφελούδης, "Ελληνες Πολεμιστὲς στὴ Μέση Ανατολή, 'Αθήνα 1945, σσ. 38 - 40. Γιὰ τὴν ἐνόθεση αὐτῆ, βλέπε H. Fleischer, "The Don Stott Affair", στὸ M. Sarafis ed. *Greece From Resistance to Civil War* Λονδίνο 1980, σσ. 91 - 103 καὶ 103 - 107.

79. "Ελλην., δ.π., ἀρ. 24.

80. Γιὰ πιὸ ἐκτενὴ περιγραφή, βλέπε γιὰ παράδειγμα: X. Ρίχτερ, 1936 - 1946. Δύο 'Επαναστάσεις καὶ 'Αντεπαναστάσεις στὴν 'Ελλάδα, τ. Β', 'Αθήνα 1973, σσ. 83 - 86.

κής ‘Απελευθέρωσης» (ΠΕΕΑ), που είχε σκοπό τὸν σχηματισμὸν κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας. Μὲ τὸ σχῆμα αὐτό, που περιλάμβανε ἄτομα που δὲν ἦσαν μέλη του, τὸ ΕΑΜ ἐμφανιζόταν σὰν νὰ προχωρεῖ ἥδη σὲ σχηματισμὸν μιᾶς τέτοιας κυβέρνησης, πράγμα που ὑποχρέωντε τὴν ἔξοριστη κυβέρνηση νὰ μὴν καθυστερεῖ καὶ νὰ πάρει συγκεκριμένη θέση ἀπέναντι στὶς προτάσεις τῆς ΠΕΕΑ γιὰ ἐνότητα. Ο Τσουδερὸς πληροφορήθηκε ἀμέσως τὸ σχηματισμὸν τῆς ΠΕΕΑ καὶ σὲ λίγες μέρες ἔλαβε μήνυμά της που ζητοῦσε συνεργασία. Ἀπάντησε πῶς ἡ ἔξοριστη κυβέρνηση θὰ συνέχιζε συνομιλίες μὲ τοὺς πολιτικοὺς παράγοντες στὴν Ἀθήνα καὶ μὲ τὸ ΕΑΜ, μὲ σκοπὸν τὸ σχηματισμὸν ἐθνικῆς κυβέρνησης, χωρὶς ν' ἀναφερθεῖ συγκεκριμένα στὴν ΠΕΕΑ ἢ τὶς προτάσεις τῆς,⁸¹ ἀλλὰ δὲν ἀνακοινώθηκε τίποτε σχετικά. Ἡ εἰδηση τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῶν προτάσεων τῆς ΠΕΕΑ ἔγινε πλατιὰ γνωστὴ στὴν Αἴγυπτο. Στὸ μεταξὺ ἡ ΠΕΕΑ ἀπάντησε πῶς συμφωνοῦσε μὲ τὸ σχηματισμὸν ἐθνικῆς κυβέρνησης ἀλλὰ ζητοῦσε νὰ μὴ συνεχιστοῦν οἱ καθυστερήσεις. Οὔτε καὶ τότε ἀνακοινώθηκαν οἱ ἐπαφές ἀπὸ τὴν κυβέρνηση καὶ δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση πῶς ἡ ἔξοριστη κυβέρνηση δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὴν ΠΕΕΑ καὶ πῶς προσπαθοῦσε νὰ κερδίσει χρόνο. Ἡ εἰδηση τῆς δημιουργίας τῆς ΠΕΕΑ προκάλεσε μεγάλο ἐνθουσιασμὸν στὴ Μέση Ἀνατολή. Ο Βρεταννὸς πρεσβευτὴς γιὰ τὴν Ἑλλάδα Leeper ἔστειλε στὸ Λονδίνο τὴν ἔξήγησή του:

‘‘Η Ἑλληνικὴ (κοινὴ) γνώμη στὴ Μέση Ἀνατολή, ἀκόμη ὅχι ἐπαρκῶς πληροφορημένη γιὰ τὸν πραγματικὸν χαρακτήρα τοῦ ΕΑΜ... εἶχε τώρα, ἐξίσου ἥ καὶ ἀκόμη πιὸ πολύ, τὴν τάση νὰ ἔξιδανικεύει τὴν νέα ἐπιτροπή.⁸² Ἡ ἐντύπωση πῶς ἡ κυβέρνηση κωλυσιεργοῦσε ἐνισχύθηκε ὅστο ἡ τελευταία συνέχιζε τὴν σιγή της. Στὶς 25 Μαρτίου 1944 ἔγινε συγκέντρωση γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἡ ἐθνικὴ ἐπέτειος στὸ κοινοτικὸν στάδιο τῆς Ἀλεξάνδρειας που γέμισε ἀσφυκτικὰ μὲ 30.000 πάροικους, ναῦτες, φαντάρους, ἀξιωματικοὺς καὶ ναυτεργάτες. Στὴν ὁμιλία του ὁ Τσουδερὸς ἀπέφυγε νὰ ἀναφερθεῖ στὸ θέμα τῆς ΠΕΕΑ. Ο δεύτερος ὁμιλητὴς ἦταν ὁ Σαλβάγος, ἐκ μέρους τῆς Κοινότητας, που ἀναφέρθηκε στὸν ἐθνικοπελευθερωτικὸν ἀγώνα προκαλώντας ἐκδηλώσεις ἐνθουσιασμοῦ.⁸³ Μιὰ μικρότερη συγκέντρωση ἔγινε τὴν ἴδια μέρα στὸ Κάιρο, χωρὶς νὰ ὑπάρξει κι ἐκεῖ σχετικὴ κυβερνητικὴ δήλωση. Παράλληλα μὲ τὶς δύο αὐτὲς ἐπίσημες ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν 25η Μαρτίου, ὁργανώθηκαν ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν ΕΑΣ, ὅπου ἀνακοι-

81. X. Rίχτερ, δ.π., σσ. 86 - 87.

82. Ἐπιστολὴ Leeper πρὸς F. O.: «‘Αναφορὰ γιὰ τὶς Ἑλληνικὲς ‘Υποθέσεις, 1 Ιανουαρίου - 3 Απριλίου 1944» R 8897/9/19, FO 371/43688 : “Greek opinion in the Middle East, still never sufficiently informed on the fine nature of EAM... was now equally or still more disposed to idealise the new committee”.

83. Γ. Ἀθανασιάδης, δ.π., σσ. 173 - 174· Ταχυδόμος, 26 Μαρτίου 1944.

νώθηκε ή ίδρυση της ΠΕΕΑ. Σχετικά μὲ τὴν ἐκδήλωση στὸ Κάιρο, ἔγραψε τὴν ἐπομένη ὁ *Ταχινδρόμος* πῶς μίλησε ὁ Γ. Ἀθανασιάδης, διευθυντὴς τῆς Ξενακείου Σχολῆς — καὶ μέλος τοῦ ΕΑΣ — ἀναφερόμενος «ἰδιαιτέρως διὰ τὴν δράση τῶν ἀνταρτῶν μας καὶ ἡ ὅμιλία τον διεκόπτετο ἀπὸ παταγώδη χειροκροτήματα».⁸⁴ Στὴν ἐκδήλωση ποὺ ἔγινε στὴν Ἀλεξάνδρεια στὸν κατάμεστο κινηματογράφο «Πιάλτο», μίλησε ὁ Θ. Πιερίδης καὶ ἐγκρίθηκε ψήφισμα ὑποστήριξης τῆς ΠΕΕΑ. Τελικά, ὁ Τσουδερὸς μόλις στὶς 27 Μαρτίου δήλωσε πῶς εἶχε σχηματιστεῖ ἡ ΠΕΕΑ καὶ σκοπός της ἦταν ὁ σχηματισμὸς κυβέρνησης ἑθνικῆς ἐνότητας.

Ἄλλὰ μέχρι τότε, ἡ ἡγεσία τῶν ἑαμικῶν δργανώσεων εἶχε βγάλει τὰ συμπεράσματά της γιὰ τὸ νόημα τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ΠΕΕΑ ἀπὸ τὸ ΕΑΜ καὶ γιὰ τὴ στάση τοῦ Τσουδεροῦ. Ὁπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τῆς ἔκθεσης τοῦ ἥγετη τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος στὴν Αἴγυπτο Γιάννη Σαλλᾶ στὸ Πολιτικὸ Γραφεῖο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας ποὺ δημοσιεύθηκαν πρόσφατα,⁸⁵ δλες οἱ ἐνδείξεις ὁδηγοῦσαν στὸ συμπέρασμα πῶς εἶχε συντελεστεῖ μιὰ δριστικὴ ρήξη μεταξὺ ΕΑΜ καὶ ἐξόριστης κυβέρνησης - Βρεταννῶν. Οἱ ἐνδείξεις ποὺ ἐπικαλέσθηκε ὁ Σαλλᾶς ἦσαν τὰ γεγονότα ποὺ μεσολάβησαν ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943 καὶ ποὺ περιγράψαμε παραπάνω, καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιον ἡ κυβέρνηση Τσουδεροῦ ἀντιμετώπισε τὴν ΠΕΕΑ. Ἀφοῦ, λοιπόν, ἦταν δεδομένη ἡ «δριστικὴ ρήξη» ΕΑΜ καὶ Βρεταννῶν ὑπῆρχε, κατὰ τὸν Σαλλᾶ, ὁ κίνδυνος εἴτε νὰ διαλυθοῦν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα στὴ Μέση Ἀνατολὴ ἀφοῦ στὴν πλειοψηφίᾳ ἦσαν «δημοκρατικά» εἴτε νὰ γίνουν νέες ἐκκαθαρίσεις τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ΠΕΕΑ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ στρατεύματα ἀργότερα κατὰ τοῦ ΕΛΑΣ.⁸⁶ Ἐτσι, σὲ εἰδικὴ συνδιάσκεψη τῶν ἀντιφασιστικῶν δργανώσεων, ὁ Σαλλᾶς πρότεινε πῶς οἱ ἐνοπλες δυνάμεις ἐπρεπε νὰ ἐκδηλωθοῦν ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ μὲ ὑπογραφὴ ὑπομνημάτων,⁸⁷ ὥστε νὰ δείξουν τὴν ἀπομόνωση τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης καὶ ἐπιπλέον νὰ καταστήσουν πιὸ δύσκολη τὴν ἐνδεχόμενη διάλυσή τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἡ ἐξόριστη κυβέρνηση θὰ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ δεχθεῖ τοὺς δρους τῆς ΠΕΕΑ. Ὅταν ἐνημερώθηκαν τὰ στελέχη τοῦ ΕΑΣ πῶς ἡ συνδιάσκεψη συμφώνησε μὲ τὴν εἰσήγηση τοῦ Σαλλᾶ, διατύπωσαν ἀμέσως δισταγμοὺς καὶ ἀμφιβολίες.⁸⁸ Ἀμφιβολίες ἐξέφρασαν ἐπίσης δρισμένα μέλη τῆς «Ἐπιτροπῆς Συντονισμοῦ Ἀγώνα» (ΕΣΑ) ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν Αἴγυπτο τὸν Νοέμβριο τοῦ 1943 ἀπὸ πολιτικοὺς παράγοντες ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ

84. *Ταχινδρόμος*, στὸ ἴδιο.

85. H. Fleischer, ὅ.π., σσ. 33 - 35.

86. Στὸ ἴδιο.

87. Ἀρθρα B. Νεφελούδη στὴν Ἐφημερίδα *Αἴγυπτος*, 3 καὶ 5 Δεκεμβρίου 1978.

88. Γ. Ἀθανασιάδης, ὅ.π., σσ. 176 - 177.

τὴν Ἐλλάδα ἢ τὴν Ἰταλία — ὅπου εἶχαν κρατηθεῖ αἰχμάλωτοι — καὶ ὑποστήριζαν τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ.⁸⁹ Ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν ὁ Βασίλης Νεφελούδης, προπολεμικὰ μέλος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ ΚΚΕ, ὁ ὄποιος ὅμως συμφώνησε μὲ τὸν Σαλλᾶ.⁹⁰ Παρόλο ποὺ τὰ περισσότερα στελέχη τοῦ ΕΑΣ διαφωνοῦσαν μὲ τὴν τακτικὴν τῆς ἑαμικῆς ἡγεσίας, ἡ δργάνωση συμμετεῖχε στὶς κινήσεις ποὺ ἀκολούθησαν. Ἀπὸ τῇ στιγμῇ ὅμως ποὺ ἀποφασίστηκε πώς ἔπρεπε νὰ ἐκδηλωθοῦν οἱ ἔνοπλες δυνάμεις, ὁ ρόλος τοῦ ΕΑΣ ἦταν περισσότερο ἐφεδρικός. Στὶς 31 Μαρτίου, ἡ δργάνωση ὑπέβαλε ὑπόμνημα στὸν Τσουδερὸ ζητώντας τὸ σχηματισμὸ κυβέρνησης ἑθνικῆς ἐνότητας. Παρόμοια ὑπομνήματα παρέδωσαν ἡ ΕΣΑ καὶ μιὰ ἐπιτροπὴ ἀξιωματικῶν ποὺ δημιουργήθηκε. Τὴν ἐπομένη ἡ κυβέρνηση συνέλαβε ἔξη ἀπὸ τοὺς δεκατρεῖς ἀξιωματικούς, καὶ οἱ ὑπόλοιποι κατέφυγαν στὸ Ἐλληνικὸ φρουραρχεῖο τοῦ Καΐρου, ὅπου ἔστηκάθηκαν οἱ φαντάροι σὲ συμπαράστασή τους, μ' ἀποτέλεσμα νὰ περικυλωθοῦν ἀπὸ βρεταννικὰ στρατεύματα. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ δημιουργήσε σύγχυση στὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ Ἐλληνικοῦ στρατοῦ στὸ Κάιρο. Στὴν Ἀλεξάνδρεια ἔγινε στὶς 3 Ἀπριλίου συγκέντρωση τοῦ ΕΑΣ ὅπου μίλησε ὁ Ζερμπίνης γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς συνεργασίας μεταξὺ κυβέρνησης καὶ ΠΕΕΑ.⁹¹ Τὴν ἵδια μέρα συνεδρίασε τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο στὸ Κάιρο, καὶ ὁ Τσουδερός, μπροστὰ στὴν ἔξαπλονενη ταραχὴ καὶ πλατιὰ ὑποστήριξη τῶν ὑπομνημάτων ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ, παραιτήθηκε. Ὁ Σ. Βενιζέλος ἀνέλαβε χρέη πρωθυπουργοῦ καὶ ἄρχισε συνομιλίες μὲ τὶς ἑαμικὲς δργάνωσεις μέχρι τὶς 8 Ἀπριλίου.⁹² Πληροφορίες ὅμως πώς τὸ ναυτικὸ στὴν Ἀλεξάνδρεια εἶχε ἐκδηλωθεῖ ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ καὶ πώς παρόμοιες κινήσεις εἶχαν παρατηρηθεῖ στὴν πρώτη Ἐλληνικὴ ταξιαρχία ποὺ ἦταν στρατοπεδευμένη στὴν ἔρημο δυτικὰ τῆς Ἀλεξάνδρειας ὁδήγησαν τὸ Βενιζέλο νὰ συμφωνήσει μὲ τὸν Βρεταννὸ πρεσβευτὴ Leeper, ἥδη ἀπὸ τὶς 4 Ἀπριλίου, πώς ἔπρεπε νὰ διακοποῦν οἱ συνομιλίες καὶ νὰ συλληφθοῦν οἱ ἑαμικοί, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μελῶν τοῦ ΕΑΣ.⁹³ Σὲ λίγες μέρες εἶχαν συλληφθεῖ ὅλα σχεδὸν τὰ στελέχη τοῦ ΕΑΣ στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὸ Κάιρο⁹⁴ καὶ ἀποδυναμωμένη πλέον ἡ δργάνωση ἔπαψε οὐσιαστικὰ νὰ

89. Λ. Ἀγαπητός, «Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸν Ἐλληνικὸ Αγώρα 1944 - 45», Μ. Ἀνατολὴ 1945, σσ. 56 - 59.

90. Ἀρθρο B. Νεφελούδη, ὅ.π.

91. Τηλεγράφημα Στρατιωτικῆς Διοίκησης Μέσης Ἀνατολῆς πρὸς Ὅ. Στρατιωτικῶν (W. O.), ἀριθ. 424, 5 Ἀπριλίου 1944, FO 37/43702.

92. B. Νεφελούδης, ὅ.π., σσ. 51 - 54.

93. Τηλεγράφημα Leeper πρὸς F. O., ἀριθ. 207, 4 Ἀπριλίου 1944, R 7240/30/19, FO 371/43701.

94. B. Νεφελούδης, ὅ.π., σσ. 54 - 55 καὶ Γ. Ἀθανασιάδης, ὅ.π., σσ. 192 - 195.

λειτουργει. Ἀλλωστε, ἡ σύγκρουση τοῦ ἐαμικοῦ κινήματος μὲ τὴν ἔξοριστη κυβέρνηση καὶ τὶς βρεταννικές ἀρχὲς σύντομα πῆρε τέτοια μορφή ποὺ ἡ παρέμβαση ἀπόλων πολιτῶν δὲν θὰ είχε κανένα ἀποτέλεσμα. Στὴν Ἀλεξάνδρεια, πραγματικὴ ἀκυβέρνητη πολιτεία, συνυπῆρχαν δύο κέντρα ἔξουσίας. Ἀπὸ τὴν μιὰ τὸ βρεταννικὸ στρατηγεῖο ποὺ διεύθυνε τὶς δυνάμεις του ποὺ εἶχαν περικυκλώσει τὰ πλοῖα, τὰ στρατιωτικὰ κτήρια καὶ τὴν ταξιαρχία στὴν ἔρημο καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἐαμικὴ ἡγεσία, ἐγκατεστημένη σὲ μιὰ συνοικία τῆς Ἀλεξάνδρειας. Καὶ μετὰ τὶς συλλήψεις τῶν στελεχῶν τοῦ ΕΑΣ, εἶχε ἐκφράσει ἀνησυχίες γιὰ τὸν πιθανὸ ρόλο του ὁ στρατηγὸς Wilson, διοικητὴς τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων τῆς Μεσογείου, σὲ τηλεγράφημά του στὸν Churchill :

“Υπέδειξα στὸν Paget τὴν ἀνάγκη νὰ τοὺς [τὴν ταξιαρχία] ἀπομακρύνουμε ἀπὸ τὴν Aίγυπτο τὸ ταχύτερο γιὰ νὰ τοὺς ἀπομονώσουμε ἀπὸ τὶς κομμουνιστικὲς ἐπιρροές τῶν μεγάλων πόλεων... Θεωρῶ πὼς εἶναι προτιμότερο νὰ σταλοῦν πρῶτα οἱ Ἑλληνες αὐτοὶ στὴ Κυρηναϊκὴ ἢ τὴν Τριπολίτιδα. Ἀν ἔθοιντον στὴ Γαλλικὴ Βόρεια Ἀφρικὴ ἵσως ἐπικοινωνήσουν μὲ Γάλλους κομμουνιστὲς στὸ Ἀλγέρι.”⁹⁵

Τελικά, ἡ ἀποδυνάμωση τοῦ ΕΑΣ σήμαινε πὼς ὁ κίνδυνος ποὺ ἀπασχολοῦσε τὸν Wilson δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἐστω καὶ στὴν περίπτωση κάποιας παρέμβασης τῶν παροίκων ὅμως, ἡ βρεταννικὴ κυβέρνηση θὰ εἴχε προχωρήσει στὰ σχέδια καταστολῆς τοῦ ἐαμικοῦ κινήματος. Στὶς 14 Ἀπριλίου, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ τηλεγραφήματα ὁδηγιῶν ποὺ ἔστελνε ὁ Churchill, τόνισε στὸν Leeper : ««Μὴν σᾶς ἐπηρεάσουν πιθανὰ ἀντιβρετανικὰ αἰσθήματα μεταξὺ Αἰγυπτιωτῶν ἐλλήνων». ⁹⁶ Ίδιαίτερα, μετὰ τὴ διάλυση τοῦ ΕΑΣ εἶναι δύσκολο νὰ φαντασθοῦμε πῶς θὰ εἴχε δργανωθεῖ καὶ ἐκφρασθεῖ παροικιακὴ κίνηση κατὰ τῆς Βρεταννικῆς πολιτικῆς. Ὁρισμένα μέλη καὶ ὑποστηρικτὲς τοῦ ΕΑΣ περιορίστηκαν στὸ νὰ βοηθήσουν μὲ τρόφιμα τοὺς ἔγκλειστους στὰ πλοῖα καὶ τὰ διάφορα κτίρια.

Τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος στὸ τέλος Ἀπριλίου τοῦ 1944 ἀκολούθησε τὸ συνέδριο στὸ Λίβανο, ποὺ καταδίκασε τὴν ἐαμικὴ ἔξέγερση στὴν Αίγυπτο. Μετὰ ἀπὸ αὐτό, τὰ περισσότερα μέλη τοῦ ΕΑΣ ἀφέθηκαν

95. Στρατηγὸς Wilson πρὸς Churchill, τηλ. T. 828/4, 14 Ἀπριλίου 1944, FO 371/43702: “I have pointed out to Paget the need for getting these out of Egypt as soon as possible and isolating them from Communist influences in big towns... I think it is better that these Greeks should be sent first to Cyrenaica or Tripolitania. If they come to French North Africa they might contact French communists in Algiers”.

96. Τηλεγράφημα F. O. πρὸς Leeper, ἀρ. 14, Ἀπριλίου 1944, R 6027/9/19 FO 371/43701: “Do not be influenced by possible anti British sentiment among local Greeks”.

έλευθερα και συνεχίστηκε ή έκδοση του "Ελληνα" ένω οι δικηγόροι Ρούσσος και Λαζαρης — στέλεχος του ΕΑΣ — άνέλαβαν τὴν ὑπεράσπιση τῶν κατηγορουμένων γιὰ τὸ κίνημα στὶς δίκες ποὺ ἄρχισαν στὰ ναυτοδικεῖα καὶ στρατοδικεῖα τὸν Ιούλιο. Τὸ νέο πολιτικὸ κλίμα ποὺ ἐπικρατοῦσε, καθὼς καὶ ἡ καταδίκη του κινήματος ἀπὸ τὸ ίδιο τὸ ΕΑΜ στὸν Λίβανο, δὲν ἄφηναν περιθώρια γιὰ ἐπανασύσταση καὶ λειτουργία του «Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Σύνδεσμου» στὸ χῶρο τῆς παροικίας στήν Αίγυπτο.

·Η ἵδρυση του ΕΑΣ ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἀπόσπασης τῶν Ἐλλήνων ἀπὸ τὴ σοσιαλιστικὴ πολιτικὴ ὁργάνωση ποὺ λειτουργοῦσε στήν Αίγυπτο πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο μὲ τὴ συμμετοχὴ ξένων καὶ Αἰγυπτίων. Γνωρίζουμε πῶς ἔνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησαν τοὺς Ἐλληνες νὰ ὁργανωθοῦν ξεχωριστὰ τὸ 1940 ἦταν ἡ ἀποψὴ τους πῶς ἔτσι θὰ ἀντιμετώπιζαν καλύτερα τὴν ἴδιαιτερότητα τῶν ἑλληνικῶν πολιτικῶν προβλημάτων, ἀποψὴ ποὺ φάνηκε νὰ δικαιώνεται ὅταν ἡ Ἐλληνικὴ κυβέρνηση καὶ τὰ Ἐλληνικὰ στρατεύματα μεταφέρθηκαν ἐκεῖ. Δὲν γνωρίζουμε ἀν ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι λόγοι γιὰ τὸν διαχωρισμό. ·Η μελέτη του σοσιαλιστικοῦ κινήματος στήν Αίγυπτο, εἰδικὰ τὴ δεκαετία του 1930, δὲν ἔχει προχωρήσει ἀκόμη τόσο ὥστε νὰ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναζητήσουμε ἄλλες πιθανὲς αἰτίες, συνδεδεμένες ἵσως μὲ τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς ὁργάνωσης καὶ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἐθνικότητες ποὺ συμμετεῖχαν σ' αὐτήν. Σημειώνουμε, δῆμως, πῶς ὁ διαχωρισμὸς τῶν Ἐλλήνων ἀνέτρεπε τὴν εἰκοσάχρονη τακτικὴ συνεργασίας τῶν ξένων, καὶ μεταξύ τους καὶ μὲ τὸ ντόπιο στοιχεῖο, ποὺ ἀκολουθοῦσε τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα στήν Αίγυπτο. Δὲν ἦταν ὁστόσο μόνο αὐτὴ ἡ ὁργανωτικὴ καινοτομία ποὺ διαφοροποιοῦσε τοὺς Ἐλληνες ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο σοσιαλιστικὸ κίνημα τῆς Αἰγύπτου, ἦταν καὶ μιὰ παράλληλη ἀλλαγὴ πολιτικοῦ προσανατολισμοῦ ποὺ ἀκολούθησαν. ·Η ὁργανωτικὴ τους ἔνταξη στὸ Ἐλληνικὸ ἐαμικὸ κίνημα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς σήμαινε προσαρμογὴ στὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς του ΕΑΜ καὶ ἀναφερόταν στὸ μέλλον τῆς Ἐλλάδας. Οἱ σοσιαλιστὲς Ἐλληνες πάροικοι ἄφηναν λοιπὸν κατὰ μέρος τὴν ἀντιμεριαλιστικὴ στρατηγικὴ καὶ διεθνιστικὴ τακτικὴ του αἰγυπτιακοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος γιὰ νὰ συγκεντρώσουν τὶς προσπάθειες τους γύρω ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση του ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα καὶ τὴν προοπτικὴ τῆς μεταπολεμικῆς δημοκρατικῆς πορείας τῆς Ἐλλάδας.⁹⁷

"Οπως καὶ οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ σχηματισμοὶ ἔτσι καὶ τὸ ἐαμικὸ κίνημα εἶχε σὰν κεντρικό του στόχο τὴν αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς του στὶς ἔνοπλες

97. ·Ο Ν. Ψυρούκης θεωρεῖ μάλιστα τὴν ἐνέργεια αὐτὴ «σημάδι τῆς βαθεῖας παροικιακῆς παρακμῆς», (στὸ βιβλίο του *Tὸ Νεοελληνικὸ Παροικιακὸ Φαινόμενο*, Ἀθῆνα 1977, σ. 236).

δυνάμεις, ἀφοῦ οἱ τελευταῖς μποροῦσαν νὰ παρέμβουν ἀποφασιστικά στὴ διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησης, δπως φάνηκε καὶ ἀπὸ τὰ γεγονότα τὸν Μάρτιο τοῦ 1943. Ὁ βασικός του στόχος ἦταν νὰ κυριαρχήσει στὶς ἔνοπλες δυνάμεις. Συνεπῶς τὸ ζήτημα τοῦ προσεταιρισμοῦ τῆς παροικίας ἦταν δευτερεύουσα ἐπιλογὴ καὶ ἡ ἡγεσία τοῦ κινήματος θεώρησε τὴν παροικία περισσότερο σὰν μιὰ ἐφεδρεία στὸν ἄγωνα τῶν ἔνοπλων δυνάμεων καὶ ὅχι σὰν ἕνα παράγοντα ποὺ μποροῦσε νὰ ἐπιδράσει καθοριστικά στὰ γεγονότα. Φαίνεται πὼς ἡ Ἱεράρχηση αὐτὴ δὲν ἀμφισβήτηθηκε σοβαρὰ ἀπὸ τὸν ΕΑΣ γιατὶ ἡ ὁργάνωση ἀρκέσθηκε σὲ μιὰ ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ στὸν παροικιακὸ χῶρο τονίζοντας πὼς οἱ "Ἐλλήνες στὴν Αἴγυπτο ἥσαν κομμάτι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ πὼς ἔπειπε νὰ συμπαρασταθοῦν στὸν ἄγωνα του, τόσο στὸ ἐσωτερικό, δσο καὶ στὸ ἐξωτερικό, ἐννοώντας μὲ τὸ τελευταῖο πάλι τὶς ἔνοπλες δυνάμεις στὴ Μέση Ανατολή. Ἡ ἔκκληση αὐτὴ δὲν συνοδεύονταν ἀπὸ μιὰ γενικότερη ἐπεξεργασία τῶν ἐπιπτώσεων ποὺ θὰ είχε στὸν παροικιακὸ ἐλληνισμὸ ἡ πιθανὴ ἐπικράτηση τοῦ ΕΑΜ στὴν Ἐλλάδα, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ κίνητρα γιὰ συμμετοχὴ στὸν ἄγωνα νὰ παραμένουν ἐθνικά. Βέβαια ἡ τακτικὴ αὐτὴ τοῦ ΕΑΣ ἔφερε τὶς σημαντικὲς ἐπιτυχίες τῆς ἔκθεσης καὶ τοῦ ἐράνου. Ἡδη, ὅμως, ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1943 είχαν ἀρχίσει νὰ φαίνονται οἱ πολιτικὲς ἀντιθέσεις τοῦ ΕΑΜ τόσο μὲ τοὺς Βρεταννοὺς δσο καὶ μὲ τὰ ἄλλα ἐλληνικὰ κόμματα. Ὁ ΕΑΣ δμως παρέμενε στὴν τακτικὴ του, ἀκόμη καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1944, μιλώντας γενικὰ γιὰ τὴν ἀνάγκη κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας μὲ συμμετοχὴ τοῦ ΕΑΜ, ἀπευθυνόμενος δηλαδὴ στὸ ἐθνικὸ αἰσθῆμα τοῦ συνόλου τῆς παροικίας. Ἀφοῦ ἡ παροικία ἀποτελοῦσε ἔνα, ταξικά, ἀνομοιογενὲς κοινωνικὸ σύνολο ἦταν φανερὸ πὼς τὰ κοινωνικὰ στρώματα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο αὐτὸ θὰ ἀντιμετώπιζαν διαφορετικὰ τὶς πολιτικὲς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στοὺς πολιτικοὺς σχηματισμούς, τὴν ἔξοριστη κυβέρνηση καὶ τοὺς Βρεταννούς. Παραμένοντας στὴν τακτικὴ τῶν «ἐθνικῶν κινήτρων» δ ΕΑΣ δὲν διέκρινε τὶς ἀντιθέσεις καὶ δὲν ἐφάρμοσε μιὰ συγκεκριμένη πολιτικὴ ποὺ θὰ προσέλκυε τὰ στρώματα ποὺ δὲν ταύτιζαν τὰ συμφέροντά τους μὲ τὸ παλάτι, τὴν ἔξοριστη κυβέρνηση, τοὺς βενιζελικοὺς πολιτικοὺς καὶ κυρίως τὴ βρεταννικὴ κυβέρνηση.

Ἡ δξυνση τῶν ἀντιθέσεων τοῦ ΕΑΜ καὶ τῶν Βρεταννῶν ἀπὸ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1943 είχε μεγάλη σημασία γιὰ τὴν παροικία καὶ ἐπέδρασε καθοριστικά στὶς πολιτικές τῆς ἐπιλογές. Οἱ "Ἐλλήνες στὴν Αἴγυπτο είχαν συμβάλει στὴν ἀνάπτυξη τῆς χώρας καὶ είχαν συγχρόνως πλουτίσει σὲ βάρος τοῦ λαοῦ της, στηριγμένοι ἀπὸ τὸ 1882 πάνω στὴ βρεταννικὴ ἔουσία στὴν Αἴγυπτο. Ἡ Βρεταννία ὑπῆρξε ἀπὸ τότε ἡ ἐγγυήτρια μεγάλη δύναμη γιὰ τὰ προνόμια τῶν ξένων στὴν Αἴγυπτο. Παρόλο δτι είχε παραιτηθεῖ ἐπίσημα ἀπὸ αὐτὸν τὸ ρόλο τὸ 1936, συνέχιζε νὰ ἐνδιαφέρεται στρα-

τηγικά και οίκονομικά για τὴν Αἴγυπτο, και ἡ «έπανακατάληψη» τῆς χώρας ἀπὸ τὰ στρατεύματά της τὸ 1940 ἐπανέφερε οὐσιαστικά τὸ ἀποικιακὸ καθεστώς. Τὰ οίκονομικὰ και πολιτικὰ συμφέροντα τῶν ξένων ἔξακολουθοῦσαν νὰ ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὴν βρεταννικὴ παρουσία και συγχρόνως ἡ παραδοσιακὰ φιλοβρεταννικὴ ἰδεολογία μεγάλου τμήματος τῆς παροικίας ἐνισχύθηκε, ὅπως ήταν φυσικό, ἀπὸ τὸ ρόλο τῆς Βρεταννίας στὸν πόλεμο.

Τὴν ἡγεσία τοῦ ΕΑΣ ἀποτελοῦσαν διανοούμενοι, ἵνα κοινωνικὸ στρῶμα τῆς παροικίας ποὺ δὲν εἶχε ἀμεσα πολιτικὰ ἢ οίκονομικὰ συμφέροντα ἀπὸ τὴν ἔξαρτηση τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τοὺς Βρεταννούς. Γνωρίζοντας καλὰ ὅμως τὶς ἀπόψεις τῆς πλειοψηφίας τῆς παροικίας, θὰ ἀντιλήφθηκαν ἀμέσως πῶς μιὰ ἐνδεχόμενη σύγκρουση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων μὲ τοὺς Βρεταννούς τὸν σκληρὸ ἐκεῖνο Ἀπρίλιο τοῦ 1944 θὰ ἐθεωρεῖτο καταστροφικὴ γιὰ τὰ οίκονομικὰ και πολιτικὰ συμφέροντα τῆς παροικίας. Ὡστόσο, δέχθηκαν νὰ συμμετάσχουν στὴν «έκδήλωση» παραμένοντας πιστοὶ στὴν ἱεράρχηση τῶν στόχων τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος θυσιάζοντας ταυτόχρονα τὴν ὑποστήριξη ποὺ ἀπολάμβανε μέχρι τότε ἀπὸ τοὺς παροίκους ποὺ ήταν ἰδεολογικὰ ἀπροετοίμαστοι γιὰ τέτοιο βῆμα. Ἀπὸ τῇ στιγμῇ αὐτῇ ἐγκατέλειψε τὸν ἀπλὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ του χαρακτήρα και πέρασε πλέον σὲ μιὰ πράξη ἀντιμπεριαλιστική, παρόλο ὅτι δὲν εἶχε ἔξασφαλίσει τὴν ἀπαραίτητη πολιτικὴ και ἰδεολογικὴ ὑποδομή: εἶχε διαχωριστεῖ ὁργανωτικὰ και πολιτικὰ ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα τῆς Αἰγύπτου, ποὺ κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς συνθῆκες ἵσως θὰ εἶχε συμβάλει στὴν πολιτικὴ ἀποσταθεροποίηση τῆς βρεταννικῆς ἔξουσίας στὴν Αἴγυπτο.⁹⁸ Δὲν εἶχε προετοιμάσει ἰδεολογικὰ τὴν παροικία γιὰ μιὰ τέτοια σύγκρουση ἀφοῦ δὲν εἶχε ἀμφισβήτησει ἀπὸ τὰ πρὶν τὸ ρόλο τῶν Βρεταννῶν στὴν Αἴγυπτο και δὲν εἶχε θέσει ἐρωτηματικὰ γιὰ τὴ στάση τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι τους. “Οταν, λοιπόν, οἱ βρεταννικὲς δυνάμεις κατέστειλαν τὸ κίνημα, σήμανε και τὸ τέλος τῆς ἑαμικῆς ὁργάνωσης τῶν παροίκων στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ δεκαεξάμηνη δράση τοῦ ΕΑΣ ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ σελίδα, τόσο τῆς ἴστορίας τοῦ ἐλληνισμοῦ στὴν Αἴγυπτο ὅσο και τῆς ἴστορίας τῶν σοσιαλιστικῶν και ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ὁργανώσεων ποὺ λειτούργησαν στὶς παροικίες τοῦ ἔξωτερικοῦ. Οἱ ἀγῶνες τοῦ ΕΑΣ εἶχαν ἀντίκτυπο στὶς πολιτικὲς ἔξελίξεις στὸν αἰγυπτιώτη ἐλληνισμὸ ἀκόμη και μετὰ τὴν ἐθνικοαπελευθερωτικὴ ἐπανάσταση στὴν Αἴγυπτο τὸ 1952.

Ἐξετάσαμε ἐδῶ τὶς συγκεκριμένες ἀδυναμίες τῆς λειτουργίας τοῦ ΕΑΣ γιὰ νὰ φωτίσουμε τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν γιὰ μιὰ ὁργάνωση μὲ

98. Γιὰ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα στὴν Αἴγυπτο τὰ χρόνια ἐκεῖνα, βλέπε J.- P. Thieck, *La Journée du 21 Fevrier 1946 dans l’Histoire du Mouvement National Egyptien*, ἀδημοσίευτο DES, Πανεπιστήμιο Παρισιοῦ VIII, 1976.

σοσιαλιστικὸν ἢ ἑθνικοαπελευθερωτικὸν προσανατολισμὸν ποὺ βρίσκεται σὲ μιὰ παροικία τοῦ ἔξωτερικοῦ. Οἱ παρατηρήσεις μας ἀφοροῦν βέβαια στὸν «Ἐθνικὸν Ἀπελευθερωτικὸν Σύνδεσμο» στὴν Αἴγυπτο ἀλλὰ ὁδηγοῦν σὲ ζητήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὴν μελέτη παρομοίων δργανώσεων στὶς ἑλληνικὲς παροικίες στὸ ἔξωτερικό. Ἀναγκαστικά, θὰ περιοριστοῦμε σὲ μιὰ ἀπλὴ ἀπαρίθμηση τῶν ζητημάτων αὐτῶν: Οἱ σχέσεις τῶν παροίκων μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ βαθμὸς ἐπίδρασης τῆς ἑλλαδικῆς πολιτικῆς στὴν παροικία. Ἡ υπαρξὴ ἢ μὴ ἀποικιακῆς δύναμης στὸ χῶρο καὶ ὁ βαθμὸς ἔξαρτησης ἀπ' αὐτὴν τῆς παροικίας καθὼς καὶ οἱ σχέσεις τῆς ἀποικιακῆς δύναμης μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ταξικὴ σύνθεση τῆς παροικίας καὶ ἡ κοινωνικὴ θέση τῶν κυριοτέρων στρωμάτων τῆς στὴ χώρα ἐγκατάστασής τους. Ὁ βαθμὸς ἀνάπτυξης τοῦ ντόπιου σοσιαλιστικοῦ ἢ ἑθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν ἀποκλείουν φυσικὰ καὶ ἄλλα ποὺ σίγουρα θὰ ἐμφανιστοῦν ὅσο προχωρᾶ ἢ μελέτη παρομοίων μὲ τὸν ΕΑΣ δργανώσεων στὸν ἑλληνισμὸν τοῦ ἔξωτερικοῦ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΕΦ